

К.М. Тищенко

СХІДНИЙ СВІТ В УКРАЇНСЬКІЙ ТОПОНІМІЇ¹

(IV. Арабський світ. V. Кавказ.
VI. Мадяри)

Третя частина статті містить перелік топооснов географічних назв України з очевидно або ймовірно арабськими, кавказькими й мадярськими прототипами. Печеніги, половці й татари були мусульманами. Вже це одне донедавна вважалося достатнім для пояснення значної кількості арабізмів, передусім серед топооснов степової України. Проте на певному етапі топонімічних студій у Наддніпрянщині й над Дністром було виявлено виразні й повторювані ознаки джигаду VIII ст. [Тищенко 2008₂, 2009₁], що після перевірки стало підставою для виділення у топонімії України арабського фракталу. Знайдено топооснови, схожі за структурою на арабські імена, на топоніми раннього Халіфату й пізніших еміратів. Виявлено важливий південно-західний шлях проникнення арабів до Наддніпрянщини у VIII–IX ст. з фортеці *Росафа* біля Шкодера на Адріатиці через р. *Велику Мораву* та її притоки. Це пояснює й численні пізні албанізми у топонімії України (*Димер*, *Лушники*, *Пендюрівка*, *Тиранівка*). Як видно з наведених нижче топонімів, у Наддніпрянщині були відомі арабські види землекористування – *мульк*, *вакф*, *катіа*, *хима*, сплачувалися податки (*бадж*, *гарадж*), були присутні арабські духовні особи й судді (*улеми*, *кадії*), знавці і читці Корану (*калами*, *кари*), якісь групи *шиїтів*, *ісмаїлітів*, існували *мечеті*, *рибати*, *каравансарайі*.

Арабські топооснови українських назв відтворені далі за М. Баскаковим, А. Гафуровим, Х. Барановим, Дж. Платтсом. Частина їх, очевидно, справді має алтайське посередництво. Арабські основи топонімів Криму досліджені В. Бушаковим. Традиційні кириличні записи кримських топонімів часом виводять на цінні арабські відповідники топооснов на решті території України (*Карабі-Яйла* Км < хараб а 'зруйнований', – отже, також *Карабійівка* Хм, *Карабинівка* Дп, Чг; *Курман* Км < курбан а жертва, – отже, також *Курмани* См тощо).

Кавказький фрактал топонімії складається з назв, утворених від характерних етнонімів і географічних назв Кавказу, культурних і конфесійних реалій. Мадярський пласт топонімії – це назви, утворені від імен князів династії Арпадидів та окремих апелятивів. Імовірним слідом угорських нападів на землі Західної Європи у 900–955 рр. є помітна серед ойконімів Наддніпрянщини цікава низка реплік західних топонімів (*Савойське*, *Шампанія*, *Наварія*, *Паризів*, *Тулушка*, *Бургунка*). Арабським, кавказьким і мадярським топоосновам України відповідають пласти запозичень із тих самих мов в українському словнику.

Таким чином, у першій частині статті відтворено 203 імовірно античні топооснови і 209 іранських, у другій частині – 444 алтайські, у третій – 283 арабські, 66 кавказьких і 70 мадярських. Усього 1275 топонімічних основ східного походження. Слід нагадати, що значна частина цих основ представлена також і на суміжних з Україною землях.

На березень 2010 р. найсвіжішою подією у фронтальних студіях топонімічної ситеми Європи стало виявлення потужного магрибського джерела арабських впливів (через порт *Росафу* біля Шкодера). З тим само регіоном пов'язана і низка українських прізвищ (*Джеджула*, *Джежелій*, *Дзира*, *Зеров*, *Мадзигон*).

¹ Закінчення. Початок у № 3, 4/ 2009.

IV. Арабський світ

(283 відповідності)

Чоловіче *воронаю*, де ж я тебе поховано?
Заховаю під вербою. Чим закрию? Пеленою.
Заховаю на могилі, щоб по тобі вовки вили...

З народної пісні
[Грінченко, I, 254]

А віри християнської А зась, *мурий* нехре-
на *потаду* ний! цеглу їж,
в вічний час не подайте. а не хліб печений

З народної пісні
[Грінченко, III, 375]

З Номиса
[Грінченко, III, 455]

Етніоніми арабські: агаряни, аджам неараб, 'Араб, арап, арбер албанець, Зангі чорношкірий, кабарда, кашаки, моссараб, мурина, Румі візантійський.

Імена арабські жіночі: Бара + бану, Бинт +, Гамаль, Коукаб, Кубра, Малохат, Набот, Сугра, Табан, Фариба, Фатима.

Імена арабські чоловічі: Аїюбу, Ареф, Асгар, Аслам, Ахсан, Ашур, Баді, Бара, Барат, Басир, Баха, Башарат, Башир, Бурхан, Валі + яр, Варка, Вахб, Галі, Галіб, Гасан, Гаффар, Джабала, За'ім, Зубайр, Ібн +, Ібрат, Ісмаїл, Кабил, Кадир, Карн, Касим, Кудрат, Курайш, Мавлуд, Мулук, Мурад, Надр, Назар, Назір, Назр, Насир, Ориф, Ракія, Савр, Салабат, Салом, Самар, Сахр, Тайфур, Тефл, Туфайл, Утарид, Фавзі, Файк, Фатх, Фаяд, Хадіс, Шакур, Шараф, Ямін.

Імена зі складником Алі: 'Алі, Бараталі, Бака + Алі, Баят + Алі, Галі, Ганджалі, Канбаралі, Карамалі, Мадалі, *Олійор, Ходжаалі, Фатхалі.

Імена зі складником Аллах: Бабулла, Бакаулла, Бахті + Улла, Машалла, Осим + Оллох, Радіулла, Фатхалла.

Імена історичних осіб арабські: Аббасиди, Аглабіді, Ахмад, Бакир, Бармакиди, Гарун аль-Рашид, Гасан, Гишам, Гусейн, Джафар, Занкі, Ідрисиди, Масуд, Мансур, Мир + Котян, Мохаммад, Муса ібн Нусайр, Омейяди, Саладин, Салим, Тагір, Хасан, Хусейн, Юсуп, Ях'я.

Іслам: Бандишо, Бара ніч перед новим місяцем, Баракат, будити, Валі, Васил, гаджі прочанин, гаджі + бей, голоу- заколот, гукати, Джаннат, Джума п'ятниця, друзи, завіят каплиця, зіммі іншовірець у землі мусульман, зіна п'ятниця, Ібод, ізмаїліти, кабарда невірні, Кадий, Кадий + 'Араб, каламі знавець Корану, Карб смуток, Карбалаї прочанин, Кари читець Корану, киблат напрям до Мекки, корбан пожертва, кричати, Кулі, Кулі + бек, Латиф милостивий, Магді, мазар могила святого, Манійоз, масджід мечеть, мулло, Муллоджон, моссараб іншовірець у землі мусульман, муслім, одина п'ятниця, одина + Оллох, Оллох, Орудж, Пирим, путь, раві читець, Рагім милосердний, Рамадан, Расул посланець (Аллаха), Рахман милостивий, Ридван райський, рібат військовий монастир, різа' згода, ропать мечеть, Салават, Салох, салох + абад, Санджар той, що пронизує, Сахават щедрість, семичні шийти, Софі суфій, Узра, Умар прочанин, Усман, Фатх перемога, Фіда жертва, Халег творець, халіф, шайх.

Суспільне життя мусульман: алуфа винагорода, аскар воїн, бадж податок, баджман податковець, байт дім, баллут дуб, Бану пані, вазир помічник, вакіл уповноважений, вакф невідчужуване земельне володіння мусульманських релігійних установ, валад нащадок, валад + емир, валід дитина, васл з'єднання, галафа присягати, Гані багатий, гарадж поземельний податок, гарамза народжений у гаремі, голов заколот, дайрат

маєток, *джад* предок, *джеміль* гарний, *залим* жорстокий, *змії*, *імам*, *ірак* берег, *кала-фат* смоління, *катала* вбивати, *катала* + *бай*, *катіа* ділянки, надані за службу, *кирмазі* кармазин, *кяяс* ціна, *корчма*, *курбан* жертва, *лотф* милість, *маллах* моряк, *манзіл* каравансарай, *мелік* гірський княжик, *Мир* емір, *Мираб* доглядач води, *Мирак* пестл. від емір, *Мулук*, *мульк* земля у приватній власності, *мусафір* мандрівник, *Осіан* заколот, *полоз*, *рабат* безкоштовний каравансарай, *салах* бути придатним, *саліб* хрест, *саліб* + *форд*, *сафар* подорож, *Сеїд* проводир, *солтан*, *Тамар* користь, *текіє* притулок для мандрівників, *Убайда* непокірливий, *Укба* нащадок, *уразат* дарунок, *Усман* косто-прав, *халлафа* змушувати до присяги, *хараб* зруйнований, *харч*, *хіма* великі земельні володіння, *шавк* пристрасть, *шарк* схід.

Топоніми арабських іляхів: *Ані*, *Артанудж*, *Балерм*, *Балкан*, *р. Бояна*, *Газна*, *Герцеговина*, *Гормуз*, *Діле* Тигр, *Дімашик* Дамаск, *Кайраван*, *Карфатен*, *Катанія*, *Каффа*, *Кордоба*, *Ламбез*, *Лубнан* Ліван, *Македонія*, *Марага*, *Миср* Єгипет, *Мосул*, *Палермо*, *Руссифа*, *Самарра*, *Сусса*, *Фарама*, *Фес*, *Фустат*, *Халеб*, *Шемаха*.

Аббасиди династія халіфів (750-1256) – БАСань Зп, -и Чк, -івка Лв, См2, Хм, -івщина См, -ове Хк; АБАЗівка Пл, Хк, Кар-івка Пл, АБАШкине Хк, БОШівка См2

агаряни літоп. мусульмани – **ПОГАР** ІФ, Лв (по + агар), -ичі См, -щина Пл; пор. AGARaj Alb; ОГАРёво РФ, АГАРыши Калуз., Пск., -эвічы Брест.

Аглабіді династія емірів (800-909) – ГЛОБ-, ГОЛОБ- основи; ГОЛОВесь-ко, -ецьки Лв < escu; -еньки, Тули-и Лв2, См, -и ІФ, -АНівськ Кг, -'ятине Чк, у ОГЛАВі Кв (=Гоголів Кв) (Шевченко); прізви. -атий

аджам عجم а неараб – **АДЖАМ**ка Кг

Айюбу, *Айюйбу* أيوب а > Аюі т Іов – с. Аіп, А'б-Елі (АГИБ-Елі), пор. аюі т сором; ганебний [Бушаков, 82]; **ОГИБ**не Хк

Алі علي а вищий, могутній – пор. Подо-КАЛІнівка (див. *Фатхалі*)

алуфа з *'ulūfa* عولفة а винагорода; султанська платня послу – **ЛОХ**виця Пл, ЛОХІВка Км, Лохове Зк, Лохня См, ЛАХВичі Вл, ЛАХІВка Вл; АЛУПка, Lurico Км; імовірно, основа Лубн-

Ані, столиця Вірменського царства X ст. у складі Халіфату – ГАННопіль Вн, Жт2, Кг, Хм, -опілля Хк, -івці ІФ, Лв, -ів ІФ, -усівка Лг, ІФ, Лв, -усине Хм, -опанлінка Зп, -івка 44 назви; ГАН- основа

'Араб عرب п араб – **АРАБ**ка Зп, стр. Старий **АРАБ** у с. Запруддя (кол. Вінцентівка) Кв (Рокитне) [СГУ, 527]; **ГОРОБІ** Пл2, -іївка Кв4, Чк, Чг; -іївка Хк, -івка См; *горобина ніч арап*, негр; мавр; алб. arar негр; мавр (у казках) [WAD, 37] – **АРАП**овичі Чг, -івка Лг, **ГАРАП**івка Жт; пор. ARAPAJ 4, (також Agaraj, Omaraj) Alb.; **ВОРОПАЙ** См, -ї См, -ів Кв, -івка Кв, **ГОРОПА**ї Жт

арбер, алб. arbër албанець, arbëresh італоалбанець, грекоалбанець, лаб < *arab- – ГАРБА-Рі См, ГЕРБине Од, ГОРОБ- основа,

Ареф عارف нп, Ариф а вчений, мудрий – **АРЕП**івка Кг

Артанудж, столиця Грузинського царства X ст. у складі Халіфату – ОРТИНИЧі Лв, НУДИЖе Вл, НУЖель Вл

'аскар عسكر а воїн, військо – ОСОКОРИ Пл, ОСОКОРівка Дп, Зп, Хс, Чг; с. Аскар-Бешкуй, хр. Аскар Км [Бушаков, 81]

Аслам اسلام а неушкоджений – **ОСЛАМ**ів Хм

Ахмад احمد а хвалений, Aqmat т – **ОХМАТ**ів Чк, ОХМАТків Рв

Ахсан احسن а найкращий – ОКСАНИна Чк, ОКСАНівка Вн

Ашур عاشور па Ашура – **АШУР**кове Дц, **КАШИР**івка Мк, Камінь--ський Вл, ЩУРин Вл, -і Вн, -івці Вн, Хм2, -івка Хк, Чг 2, -овичі Лв, -ове Дц

Бабулла باب الله інд-а брама Аллаха – **БАБОЛОКИ** Рв (пор. РахматуЛЛО тадж., узб = Рахматулла), **БОБУЛ**инці Тр; БОБЛи Вл, -ів Вн, БОБИЛІВка См, БОБ'Ятин Лв; ВАБЛЯ Кв; ВАВИЛове Мк

бадж باج а податок – **БОЧ**аниця Рв, -анівка Пл, -ечки См, -карі Пл, -ки Пл, -ківці Чв, -кове Хк, **БАЧ**ів Лв, -івськ См, -ка Лв, -курине Чк, Бежів Жт, БЕЧеве Пл, -аль Рв, БАЦеве Жт (прізви. *Бацевич*); **ВАЧ**ів Хм, **ВАЦ**і Пл

баджман т, па податківець – **БАЧМАН**івка Хм, **БОЧМАН**івка Од

Баді بديه а довершений – **БАДІ**в Зк, БАДІвка Рв, Бадюлове Од

байт بيت а дім, споруда – **БАЙТ**али Од, БИТень Вл, -иця См, -ків ІФ, -акове Озеро Пл, БІТля Лв; пор. Байталы РФ Башк., Казах., -аб Казах., Байтало Груз.; слн. *baјta* хатина, будиночок

Бака + *Алі* а вічність належить Алі – **БАКА**ли Кв, -ове Од, **БОКА**ли Лв, **ВАКА**ЛІвщина См

Бакаулла а вічність належить Аллаху – **ВАКУ**ли Лв, -инці Пл, -иха Пл, -івка Од, -ки См

Бакир باقر а той, що досягає (прізвисько шиїтського імама Мухаммада ібн Алі) – **БАКИР**івка См, **БАКИР** Хс, **БАГЕР**ове Км (Багер нп = Бакир а)

Балкан – БІЛОКОНі Пл2, пор. Белокани Аз., прізви. Білокінь

Балерм, بالرم а, بالرم п Палермо – БОЛЯРка Жт5, БОЯР- основа; пор. BALEARes Балеарські о-ви, BOGLIARka SIK

баллут بلوط а дуб > п, т – с. Балут Км2 [Бушаков, 84]; БАЛУЧин Лв?

Бандишо بنده شاه тадж. раб царя (раб Алі) – **БАНДИШ**івка < -шов- Вн; пор. прізви. рос. Вандышев

Бану بانو п пані – **БАНИ**чі См, -илів Чв2, -івка Зп, -ннівка Од, -чени Чв, -юнин Лв, -я Лв, ІФ; **ВАН**ів Лв, -чиківці Чв, -чинець Чв, -юрі Лв, -ьковичі Лв2

Бара برا а ніч перед новим місяцем + бай, пор. Баразанде нп гідний – **БАРАБОЙ** Од, пот. БАРАбой, -бай Од; БОРОВА- основа; **ВЕРБА**їв Вл, **ВОР**ОБіївка Вн, Тр2, Хм3, -їв Чг, -їв-ка Кг2, Чг, -ївщина Жт

Бара + бану بانو – БАРАБАНІвське Чг, БАРАБАНОве Км

Бара + баш باش – БАРАБАШівка Пл, См, Хк 2

Баракат بركة а благодать – **БАРАХТ**и Кв, р. -янка; **ВОРОХТ**а ІФ, -івка Чг, **ВАРАКУТ**и Пл; пот. ВОРОХТель ІФ; Берекет Км [Бушаков, 87]

Барат برات а народжений уночі проти мусульманського свята; прощений – **БАРАТ**івка Мк 2, БАРАТатів Лв, -уха Жт, **ВОРОТ**нів Вл

Бараталі براتعلي па прощений Алі – **БРАТАЛІ**в Жт 3, Велико-вське Жт

Бармакиди, візири Гаруна аль-Рашида (до 803 р.) – **БАРМА**ки Рв, -шове Мк, БОРОмики Чг, -емець Рв, -емщина Вл, БЕРмешів Вл, -емицьке Чг, г. -емище (Михайлова) у Києві, -имівці Тр

Басир بصير а проникливий – **БОСИР**и Тр (Чортків)

Баха بها а блиск/ *Бухо* кит. Бухара – **БАХА**ни Чг, БОХАНів Чг, БОХни Хм, **БОХО**ники Вн, **ВАГА** Тр, -ниці Чг

Бахт-і + *Улла* بحتي الله а щастя, (дане) Аллахом – БЕДЕВЛЯ Зк?

Башарат بشارة а радісна звістка – **БАШАР**івка Рв

Башир بشير а вісник радості – БАШИЛівка Хк

бинт بنت а донька (частина ім'я-насаба) – ? БЕНДзари Од, БЕНДзики См, БЕНЕДівка, Жт БИНДюга Лв, БЕНДюгівка Кг; див. III. *Бяндюк*

Бояна, Воуана р. Бунес [Trousset, V, 235], алб. Bunës – БАЯНичі Лв, БО-ЯНець Лв, -и Чв, -івка Рв, Чв, -чук Чв, зст. БУЯН Кв, -и Вл, -ів Лв, -ки Чг

будити (імовірно, про досвітню молитву) – **БУДИ**лка См, -ИГОЛОШ Лв, -ИЛІВ ІФ, Тр, -ИЛІВКА Жт, -енець Чв, Боярка--аївка Кв, -ЯТИЧІ Вл, -ьКИ Вн, -ьків Лв

Бурхан برهان а доказ, слава, захист / *Бурхан* [Гафуров 1971, 65] істинний виразник віри (елітарний рід у Бухарі, XI–XII ст.) – **БУРКАН**ів Тр, **БУРХАН**івка Дц, Мк

вазир وزير а помічник, міністр, візир – **ВИЗИР**ка Од, ВИЗИРівка См

вакил وكيل а уповноважений – ВАКАЛІвщина См; див. *Бака* + *Алі*; прізви. *Вагилевич*

вакф وقف а невідчужуване земельне володіння мусульм. релігійних установ – БАКОШ Зк, БАКШа Од, См, -арівка Хк, -еївка Хк, БОКШин Рв; прізви. *Бокшай*

валад **ولاد** а нащадок – **УЛАД**івка Вн, **ВЛАД**не Км, -ин Жт, -ипіль Лв, -івка Жт, Зп; **ВОЛОД**ине Дц, Км, -ївці Вн 2 (пор. пол. Wołodujowski); б. -ина у с. Надержине Хк; пот. -івка у с. Неліпине Зк (Свалява), Під**ВЕЛІД**ники Жт; р. **ВОЛОТ**ів у с. Соснівка Кв (Іванків), стр. -янський у с. Шамраївка Кв (Сквира)

валад **ولاد امير** а нащадок, син + емир т князь? – Володимир-КА Вн, -ЕЦь Рв, -ЦІ Лв, Кучерявоволодимирівка Хс (пор. Яромир)

Валі **ولاي** а друг (Аллаха), святий; правитель [Баранов, 1157] – **ВАЛІ**івка Лг, См, Валява Чк, Чв, Валуйки Лг, Валуйське Лг, Хк

Валі а + яр п друг – **ВАЛИГОР**и Тр (або валі + Ахура?)

валід **وليد** а дитина – ВЕЛІДарівка Мк, Під**ВЕЛІД**ники Жт

Варка **ورقا** а сирій, голуб – **ВАРКО**вичі Рв, Варачине См, Ворчин Вл, Ворочеве Зк, Вороців Лв

Васил **واصل** а близький до Аллаха – **ВАСИЛЬ**ків Кв, Тр, Чк, -и Кв, Мк, Пл, -івці Вн, Кг, Тр, Хм; -ьці Пл, -ьцівка Хк; -е.ЖИ.не Пл, -е-Устимівка Пл, -ІВЩИНА См 2, -ИХА Кв, -ЯКИ Пл

васл **وصل** а з'єднання – **ВАЗЛ**уївка Вн, **ВАСЛ**овівці Чв; ще паг. Васлич Км [Бушаков, 156]

Вахб **وهاب** а дар – ВАБля Кв?

гаджі **حاجي** а прочанин / або **гандж** а сила, могутність – **ГАНЖІ** Пл 2, -Івка Пл, ГАДЗИнка Жт, ХАЖИН Жт; також ГАДЖИлар, --Сала Км [Бушаков, 76]

гаджі + бей – ГАДЖІБЕЙ⁺ (Одеса), прізви. Аджубей

Газна а столиця газневидів (X–XII ст.) – КАЗАНів ІФ, -ка Мк 2, -ки Км, ківка Дп, КАЗНАчеївка Дп?

галафа а **حلف** присягати, (та)**галуф** **تحالف** союзник – ур. ГОЛУШівка [Архів Коша, 88], ГЛУХів Лв2, Жт2, См; ГЛУХ-, ГЛУШ- основи; пор. Gołuch- 5 назв, Gołusz- 4 назви Pl, Holiś- 4 назви Cz, Głuchów 12 назв Pl, Hluchov Cz, Glauchau D; пер. Клухорі Груз.

Галі каз, тат. Алі / тат. Галія, **عالية** а Алія – **ГАЛІ**івка Жт, **ГАЛІ**йка Пл (пор. тат. Галі, Галім, Гатаулла, Гізатулла < Алі, Алім, Атаулла, Іззатулла); див. *Калі*

Галіб **غالب** а переможець – **ГАЛАЙ**бине Чг, ГЛІБівка ІФ, Хм, -не См, ГЛІБОЧ Лв, -иця Жт, р. -иця Кв, -анське Вн, -ка Кв, -ок 13 назв, імовірно, ГЛЕВАха Кв; ГЛІБів Тр, Хм [Нерознак, 59–60; ЕСПР, 43], -івка Кв, -ки Хм, -овичі Лв; пор. *голов-*

Галіб + бей – **ГАЛЬЖБІ**ївка Вн

Гані **غني** а багатий, заможний – **ГАН**ичі Зк, НІв ІФ, -ьківці ІФ; Івано--НІвка Зп

гарамза **حرم زاده** па народжений у гаремі (незаконнонароджений) [Баскаков 1979, 29–30] – ? ГАРБУЗи См, Хк, ГАРБУЗин Чк, Чг, ГАРБУЗів Тр, ГАРБУЗівка Дп, Зп, Пл, См, Хк (чи не пов'язаний з цим звичай підносити гарбуза?); прізви. Гарбузюк, Арбузов? (див. II. *Гормуз*)

Гарун аль-Рашид, аббасидський халіф (766–809) – **ГОРИНЬ** Жт, -ня ІФ, -ньград Рв2, -нка Тр, -ничі Рв; -славці Пл, -славичі Лв, -чів Вл, -гляди Тр?; ГОРІНчеве Зк; ГОРЕничі Кв, -нка Кв; ГОРОНда Зк; РОЩа Од, См, Чг, -ахівка Кг; РЕШЕТИлівка Пл, -ники Вл, Пл, -илівське Зп, РАШТівка Хм, -івці Тр, РЕШУЦьк Рв; РОСТ- основа

Гасан **حسن** а добрий – **ГАСАН**івка Зп, передмістя Полтави Пл (Г. Тютюнник), **ХАСАН**івка Чк; ГАСАН-Бай, Кара-, Гаджи- [Бушаков, 81]

Гаффар **غفار** а всепробачливий – Явор- основа?

Герцеговина, чес – ГЕРЦа Чв, -івці Зк, пот. ГИРСовець Зк, с. ГИРСівка Зп; ГЕРС.**ЕВАН**івка Хк, -івське Хк, ГИРЧин Пл, ГАРЯЧинці Хм, -ківка Вн

Гішам **هشام** а ім'я халіфа (724–743) – ГІШИН Вл, ГАЙшин Кв, -син Вн

голов-, **голоў-** **غلو** п-а заколот [ПРС, II, 211; Platts, II, 772] – ГОЛОВ-, ГЛІБ- основи; ГЛОБИ Пл, -ине Пл, -івка Пл, -івське Хк; див. *галіб*

Гормуз Старий, місто у Кермані – ГАРБУЗи См, Хк, -ин Чк, Чг, -ів Тр, -івка Дп, Зп, Пл, См, Хк; прізви. -юк, Арбузов? (див. *гарамза*, II. *Гормуз*)

гукати (пор. *будити*), імовірно, про досвітню молитву – ГУКів Хм, -івка Хк, -**ЛИВИЙ** Зк, -ове См, Дп, -**алівці** Тр, поблизу г. ГУКЕ; див. I. *диг*

Гусейн **حسين** аз, адиз., рос ст., Хусайн – ГУСИНка Хк, ГУСИНа Поляна Хк

Гама м. в Алжирі – ? **ГАМАЛІ**ївка Лв, Пл, См (Конотоп) { : Білозерка, Коханівка }, См (Лебедин) { : Миронівщина, Яснопілля }, См (Шостка) { : Гукове }; **ГАМУЛ**івка < -ол- Вн, **ГА-**Мівка Зп, -ове Мк

Ганджалі گنجعلي п-а сила Алі – **ГАНЖАЛІ**ївка Чк; див. *Ходжаалі*

дайрат دائرة а коло, округ, маєток [Бушаков, 163] – **ДЕРТ**ка Жт, Хм, -ь Рв; **ТЕРТ**ишники Чг, -ки Вл

Джабала جبلة а каменяста земля – **ШАБАЛІ**нів Чг?

джд а дід, предок > **джет** т предок – с. **Джетлер-Шейх-Елі** [Бушаков, 93]; **ЧЕТ**ове Зк

Джаннат جنت па рай – **ГАНАЧ**івка Лв

Джафар جعفر а потічок, річечка; ~ *Бармакид*, візир Гаруна аль-Рашида до 803 р. – **ЯВІР**-? основа; **ЖОБ**рин Рв, **ЖАВР**ів Рв; прізви. **Джуфер** Лв

Джеміль, м. в Алжирі < *джеміль* جميل а, п, т гарний, чудовий – галяв. **Джеміль-Тав** 'Чудовий ліс' [Бушаков, 93]; **ДЖЕМІЛЬ**не Лг, **ЖЕМЕЛІ**нці Хм; **ЄМІЛЬ**чине Жт

Джума جمعه па п'ятниця; народжений у п'ятницю – **ШУМА**ни Чг, **ШУМ**и Вн, -ин Чг, -ина Лв, -івці Хм, **Шумили** См, **ШУМИЛІ**в Вн, **Шумляни** Тр, **Шумське** См, Тр, **Шум'яч** Лв; **ЧУМАЛЕ**ве Зк, **ЧУМАК** Дц, Чг, -ки Дп4, Дц2, Пл, -кове Км, См, -цьке Зп (див. III. *чомак*)

Дигле Dijle دجلة а, п р. Тигр – **ТЕКЛІ**не Вл, Чк, -инівка Вн, -івка Вн3, Жт, Рв, Тр2, Хм, -янівка Жт, **ТЕКЛЯ** Вл

Дімашк دمشق а Дамаск – **ДАМАСКИ** Пл, **ДЕМЕШК**ове Кг, -івці ІФ

друзи duruz دروز а – **ДРУЖ**ня Кв, -елюбівка 12 назв, **ДРОЗ**ди Кв, -динь Рв, -дівщина См, -дні Вл, -довиця Чг, -довичі Лв 2, **ДРУЦЬ**ке Чг,

завіят زاوية а кут, каплиця, невелика мечеть – с., р. Зуя, Зуїнський кадилик Км [Бушаков, 162]; **ЗУІ**вці Пл, -вка Дп, Дц; б. **ЗАВІЙ**борода Дп, рук. -ха у с. Глібівка Кв пот. -йка у с. **ЗАВІЙ**ка Зк, -й ІФ, -тне 10 назв, пот. **ЗАВОІ** Лв; ім'я *Явдоха Зуїха*

За'ім زعيم па проводир / *займище* – **ЗАЙМ**анка Хк, -ище Кв, Чг2?

залим ظالم а жорстокий, безжалний – с. **Залинкой** Км [Бушаков, 155]; ? **ЗАЛИМ**ан Лг, Хк; **ЗЕЛЕН**- основа ?

Занкі, *Зенгі* (1084-1146), емір Мосулу – **ЗАН**ки Хк, -ьки Жт, Чг; **ЗІН**ці Пл, -чашів Пл, -ченкове Чг; **ЗІНЬ**ки Хм, -ів Пл, Хм, -івське Хк, -івщина Хк

зіммі (< ذمة а обов'язок) люди релігій пророків у мусульманській державі – **БейЗИМИ** Хм 2, **БейЗИМІ**вка Жт, **ЗИМИ**не Км, -Івки Лв, -Івники Лг, -не Вл, -ницьке Мк, -овище Кв 2, -огір'я Лг, **ВеликоЗИМ**енове Од, **ЗаЗИМ'**я Кв, **КиЗИМИ** Вн

зіна زينت а: Руз-е адін п. день прикрас, ілюмінації – перс. калька з ар. явм аз-зіна тс. (або на-впаки, з перс. до ар.), інша назва – **джум'**а п'ятниця [Гафуров 1971, 45] – **ЗІН**ове См 2, -ці Пл, **СтароЗІН**ів, **НовоЗІН**ів См

змії – **ЗМІІ**в Хк, -вка Лг, Зк, Хс, -нець Вл, **ЗМІЙ**ове Кг, -ові вали Кв, Жт, Хк; **ЖМІІ**вка Кв

Зубайр زبير а сильний – **ЗУБ**Ра Лв, -ець Тр, -инка Жт, -иця Лв, -івка Хм, **ЗЮБ**риха Чк

Ібн ابن а син (частина ім'я-насаба) – **ІВАНГОРОД** Зп, Кг, Чк, Чг, -град Дц, -ове Селище Пл, Сел-ове Кг, р. Сел-івка См, -опіль Вн, Жт2, -о-**ЗАХАР**івка Мк, -е-**ПУСТЕ** Тр, **ПУСТО**-не Рв, -о-**СЛИНЬ**ківка Хк, -о-**МИСЛЬ** Вл, -о-**ШИЙЧ**ине Хк, -о-**ЯРИЗ**івка Дп < яри дружба, -**ПУТЬ** Чг, **ЗаІВАН**ове Вл, **КОРБ**ині -и Хк, **ПанІВА**-Нівка Пл, **Перед**-ня ІФ, -ці Пл, -івці 8 назв, -ківці 17 назв, -**ІВЩИНА** Жт, **Любо**-івка Мк, **ІВОН**івці Вн, **РадІВОН**івка См2, Пл, Зп2, Сел-ки Кв; ГерсЕВАНівка Хк2; пор. **ІВАН**житово РФ Тамб., Ivan Sedlo ВН; Ibañez ЕЗ; Ibaņa, Ibaņeasa, Ibaņești R5; Ibanitz D. (Іншим можливим поясненням є зв'язок з давньою слов'янською назвою Генуї (пор. чес Janov): у це поняття могло входити все Західне Середземномор'я; пор. ЯНпіль См, ЯМпіль- основа, 9 назв.) PS. **VanGhazi** Лівія, **VanGazi** Узб. < Ibn Ghazi, **VanAhmad** Ємен, **VanAhmed** Марок.

Ібод عباد тадж. = Ібад па захисник рабів (божих) – **ІВОТ** См, -ка См; пор. **ІВОТ** РФ Брянс., **ІПОТЬ** РФ Калуз.

Ібрат عبرت тадж., узб -а взірець, приклад; **Іборат** вислів – **Баратівка** Мк2, **Брат**-?: **Братешки** Пл, -ишів ІФ, -ківці ІФ, Лв, -ковичі Лв, -ове Зк

Ідрисиди, династія емірів (788) – **ДЕРЕЗ/Ж**-, **ДЕРЖ**-, **ДЕРАЖ**-, **ДЕРГ/К**- основи

імам, духовний лідер – МАМеч Жт, -екіне Чк; МОМОТове Хк, МОНЧин Вн?, -инці Вн, Хм, МОНЬки Хм

ірак ірақ а берег, узбережжя – с. Ірак-Тек'є Км [Бушаков, 108]; р. ІРКа, ІРКлій Чк2, с. ІРК-ліїв Чк, **ІРАК**ліївка Вн?

Ісмаїл а < اسماعيل > де бог чує – **ІЗМАЙЛ**івка Дц, Кг, Ізмаїл Од

кабарда < кафар а невірний – **КОВЕР**Дина Балка Пл, СКОВОРОДки Хм; р. **КАБАРДА** Км, р. **КАБАР**янка Чв; (пор. с. КАВЕРДзякі Білор.)

Кабілія іст. обл. в Алжирі – **КОБИ**лець ІФ, -ецька Поляна Зк, -ещина Чг, -ля Тр, -яки Чк, -янка Чг, -ъне Зп, -ъня Вн; КОБЛеє Мк, -ин Рв, -ики Пл, -иця Кв, -ицький Ліс Кв, -о-Старе Лв, КОБОЛЧин Чв; **КОВИЛ**ьне 6 назв, **КОВЕЛ**ь Вл

Кадий قاضي а суддя – **КАДІ**івка Лг, Дц (тепер Стаханов), **КАДИ**івка Хм, -івці Хм, -ще Лг, КАгаДІівка Хк; **КОЗІ**івка Жт, Кв, Хк, -вка Тр2; КОЗИлів-щина Чг, -лівка Чг, -нці Вн2, Кв2, КОЗЛІвщина Пл, -вка 5 назв; КОЗярі Тр

Кадий + 'араб – **КАДИ**гробівка Хк2 (пор. Виногробль РФ, Курськ.)

Кадир, хатир, назва хозарського роду (< а сила, могутність) – **КОДРА** Кв

Кайраван, Кайруан, столиця емірату Аглабідів – КАРАВАН См, Хк3, -СОЛОДкий Лг < Саладин, -івка Хк; **КОРОВА**йна Вн, -Аї Пл, -ИНці См, -Не Чг

калам كلامي па знавець Корану (про існування таких знавців у печенігів пише анонім, переданий Аль-Бакрі [Тружарські, 146]) / або **Каламіта**, місто у Криму – КОЛОМ'є Хм, **КОЛОМИЙ**ці Пл, См, -йчиха Лг, -ці Чк, -цівка Пл, -Я ІФ, **КОЛОМІ**івка Мк, -йцева Долина См, -йцеве Озеро Пл, -йці Дп, -йцівка Чг, -йцеве Дп2, Чг

калафат قالفات а смоління, конопачення човна – с. Калафаткой, паг. Калапоті Км [Бушаков, 126]; **КАЛАБАТ**ине Мк

Канбаралі قنبر عالي а слуга халіфа Алі – **КАМБУРЛІ**івка Кг

Карамалі كرمعالي п великодушність Алі – **КАРМАЛ**юківка Од, -юкове Вн; прізви. Кармалюк

Карб كرب а смуток – **КАРБ**івка Вн, Кг, -івське Вн; **КАРВ**инівка Жт, **КОРБ**івка Хк, **КОРБ**ині Івани Хк, -омиколаївка Кг, Петро-івка Кг; **КОРМА** Жт, Мокра -а Кв, -ань Чв, -ильча Хм

Карбалаі كربلاي п прочанин – **ГОРБАЛІ** Лв, **ГОРБУЛІ**в Жт

Кари قاري па читець Корану – **КАРИ**жин Хм, -Льське Чг, -шків Вн, **КАРІ**в Лв, **КАРЕ** Од

Карн а ріг / Карнак? – **КАРНАЛІ**івка Од, **КАРНА**чівка Тр, -ГОРове Од (пор. ВалиГОри < Вали + яр?), -ухівка Дп, Хк, -ухи Пл

Карфаген, місто в еміраті Аглабідів, фр. Cartage – **КАРТУ**Шине Лг, **КАРДАШ**і Дп, См, Чк, -инка Хс, -івка Пл, См2, Хк

Касим а годувальник, 'Асим а захисник – **КАСИН**івка Дп; ДраГ'АСИМів ІФ

катала قتل а бити, вбивати – КОТЕЛеє Чв, -євка Хк, -євці Пл, -янка Жт, Хм, -ьва Пл, -ьникове Км, -ьниця Зк

катала + бай – р. і с. **КОТЛУБАІ**івка Вн, КОТЛеби Дп, оз. Котлабуг Од, ст. Котул Баїнський Чв, – пор. Котлубань РФ (Волгогр.), Кацельня Баярская 2 Ву (Брест.) (див. III. Кулоба)

Катан, كاتان а Катанія – **КАТАН**ське См, КОТЕНки См

катіа, ділянки, надані воїнам за службу – **КАТЬО**щине Дп, **КАТЮ**ха Жт, -жанка Кв, **КАТИ**не Лв, **КАТА**лине Мк, -нське См, -шин Вн, **КАТЕРИ**н- основа; **ХОТ**ень Хм2, -ешів Вл, -ивель Вл, -иж Жт, -ИМИР ІФ, -ин Рв3, Чв, -инівка Жт, Чг, -ів Кв, -івка Тр, -івля Чг, -іївка Чг2, -ІМЛЯ Хк, -інь ІФ, См, -мінівка См, -овиця Тр, -ське Зп; **ХОТЯ**чів Вл, -нівка Кв, **ХОТ**ьківці Хм, **ХОЦЬ**ькі Кв, **ХАЦЬ**ьки Чк, **ХАТИ**лова Гута Чг; **КОТІВ**- 11 назв, **КОТОВ**- 16 назв, **КОТЮ**жани Вн3, -жини Тр, -ржинці Хм3

Каффа (місто у Криму) كافّة п-а, букв. всесвіт (через багатоетнічність населення Кафи) [Тищенко 2009, 109] / або *Чефалу*, місто в Сицилії – **ЧАП**лі Дп, Лв, -лине Дп, -линка Дп3, Пл, Хс, Чк, -линці Пл, -лищі См, -ЧАПліївка См, -ля Хм; **ЧЕПА** Зк, **ЧЕПЕЛІ** Вн, Лв, Хк, -ів Чг, -івка Хм, **ЧЕП**игівка Лг, -ігівка Чг, -іжинці Кв, -іль Хк, -ці Хм; -иліївка Кв, **ЧЕП**ОНО-Си Чв (греки з Кафи?)

Кашаки а касоги – **КАЩ**енці Хм, -енкове См, **КОЩ**ечки Жт, **КОЩІ**івка Кв

киблат قبلة а напрям до Мекки (букв. центр) – ліс Кибла-Даг Км [Бушаков, 132];

КИБЛЯри Зк, **КЕЙБАЛ**івка Пл, **КІБЛ**ич Вн, -ицьке Пл, КОБЛо-Старе Лв?

кирмазі а кармазин – **КАРМАЗИН**івка Лг

Кияс а ціна, вартість – **КИЯЖ** Вл < джі, **КИЯШ**ки Пл, КИЯШківське Пл

Корбан нп пожертва – **ГОРБАНИ** Кв, Пл, Хк, -івка Вн, Лв, Пл, Хк; див. *курбан*

Кордоба, ісп. Córdoba, Кордова, столиця халіфату – **КОРДУБА**нове Пл, **КУРДИБА**нівка Тр, прізви. *Кордуба*, **КУРДЮМ**ове См, -івка См; пор. КАРДЫМово ~ КУРДИМово2 ~ Соколово ~ Лаврово РФ Смол., Wólka-KURDYBAnowska, KurdWANÓW 2 Pl, CORDOBAng D; див. VI. *Кордова*

корчма з лит. тат. харджама < а *хараджа* від *хардж* витрати [Баскаков 1979, 30] – **КОРЧ**-Мище Жт

Коукаб كوكب а зірка – **КУКОБИ** Пл, КУКОБівка Пл, КУКОВицьке Чг, КУКОВичі Чг, КУКАВка Вн2; див. *Укба*

кричати (імовірна вказівка на мусульманську молитву) – **КРИК**-ів Хм, -івці Вн, -ЛИВЕЦЬ Вн, -УНКА Кг; КРИЧ-ка ІФ, -ове Зк, -анівка Вн, -евичі Вл, -ильськ Рв, -УНОВЕ Од, р. КРИЧалка (пор. Кукуріки Вл, Кукурівка Вн; СОЛОВ'є Хм, -ичі Вл, -іївка Вн, Жт, -ї Вл, Жт, -їв Чг, -ївка Дп, Зп, Кг, Км, -йове Дц, См, -ка Зк; Верещаки Тр, Чк)

Кубра كبرا а найвеличніша – **КУБРА**ки См, -акове См, -Яки Мк, Кубарево См, Кубер См; КОВРАЙ Чк2, -йські Хутори Чк, КОВЕРівка Хк, -ЛЬ Вл; див. II. *куб(ідан)*

Кудрат а сила, міць – КУДРАТівка ІФ, Кудряшівка Лг

Кулі а його раб – **КУЛІ** Кв, КУЛІбаба Кв, КУЛІвці Чв, КУЛІди Хс...

Кулі раб + бек господь/ Гулаба трояндова вода? – **КУЛЯБ**івка Кв, -Кине Дп, -Чине См, КУЛЬБашино Пл, -ашеве Дп (див. III. *Кулоба*)

Курайш а збори – КУРЯЖанка Хк? (див. III. *Куря*)

курбан قربان а, п, т жертва, жертвна тварина – Курбан-Оба, **Курман**-Кемельчі (пор. родові підр. *курман* у казахів) [Бушаков, 138]; **КУРМАНИ** См; див. *корбан*

Ламбез, місто в еміраті Аглабідів – ЛОМАЗів Вн, ЛОМАЧанка Вл, -инці Хм, Чв, ЛОМАКине Дц, ЛОМЛЕНка См, ЛОМАНка Чг, ЛОМУватка Лг

Латиф а милостивий – ЛОТАШеве Чк?, ЛАТАШі Жт, Латишівка См, Хк, Пл?, Латишеве Дц?, ЛОТАТники Лв

лотф а милість – ЛОТИкове Лг, ЛОТівка Хм; ЛУТівка Жт

Лубнан, Lubnan لُبْنان а Ліван – ЛУБЕНець Чг 2, -ці См, Чк, -щина Пл, **ЛУБНИ** Пл, -івка Лв, -я Зк, Чг, **ЛУБ'ЯН**ці Дп, -а Лв, -ка Лг, Дп, Кв 3, Мк; див. *алуфа*

Мавлуд مولود а, *Мавлют* тат. народжений; мевлюд (свято на честь дня народження Мугаммеда) – с. Мавлюш Км2 [Бушаков, 118]; **МАЛЮТ**янка Кв, МАЛЮТИнці Пл

Магді па Мохаммад – **МАГЕД**ове Зп, **МАГДИ**н Жт?

Мадалі тадж., узб стягн. від Мухаммадалі – **МАГДАЛІ**вка Тр, МЕДЕЛІвка Жт

мазар مزار а могила святого; приміщення для моління – ліс Киз-Мезар Км [Бушаков, 118];

МАЗЯРка Лв, **МАЗАР**ня-Коравська Лв! {(Кам'янка-Бузька): Товмач, Яричів, Кукезів, Ямне, Тадані}, **МАЖАРИ** Дп?, **МАЖАР**ка Хк?

Македонія, Maqeduna? – МАКЕДони Кв, -онівка Лг, Глибока МАКАТиха Дц і р., МАКОТерти Рв; МАГЕДове Зп, МАГДИн Жт, -алівка Тр, -алинівка Зп, Зк, Хк, МАЙДАН- основа

Маллах ملاح а, *Маллох* тадж. моряк / *Молох*, фінік. теонім – **МОЛОХ**івка Тр?, **МАЛАК**івщина Хм, **МАЛАХ**івка Жт, -ове Мк, Хк, **МАЛЕХ**ів Лв, МАЛЕЧковичі Лв?, МАЛОХАТка Лг?; **МЕЛЕХ**и Пл, -ове Км, **МЕЛЕШ**ки Лв, Пл, -ків Вн, -ківка См; див. *мелік*

Малохат тадж., узб-а краса – **МАЛОХАТ**ка Лг

манзіл منزلة а каравансарай [Platts, 1076], пор. с. **Manziliyah** (Ірак) [Encarta] – **МАНЖЕЛІЯ** Пл і р. голосна -е- вказує на перську форму *манзел* п 'житло, стоянка, місце призначення' (пор. в РФ: МЕНЗЕЛинск Удм., ЕМАНЖЕЛинск, -инка Челяб. з нар. пристосуванням до назви Євангелія); МАНВЕЛівка Дп?,

МЕНЖИНка Дп, МЕЗЕНівка См, але МЕЗИН Чг; також узв. Манжул, дж. Манджиль-Чешме Км, гагаузький гідр. Menzil kulaa у Молдові [Бушаков, 117]

Манійоз тадж., узб стягн. від Мухаммад + нійаз نياز а милість – **МАНЖОС**івка См, Чг

Мансур منصور а переможець – **МАНЧУРИ** Лв

Марага, столиця Саджидів – МОРГуличі Чг, -унівка Кг, -унове Чк, МОРОчне Рв, -ча См, -ховець Хк, МРИГи Кв, МАРачівка Хм, -халівка Кв, -ухи См, МАРАЩанка Лв; прізв. Мару-щинець

масджід مسجد а мечеть (невелика), храм – **МЕЧЕТ**ка Лг, Мечетне Дп, Мала Мечетня Мк, Вел. Мечетня Мк (див. *ропать, джума*)

Масуд а щасливий – **МАСЮТ**івка Хк, прізв. *Максюта* (пор. Миср – *Мисюра*)

Машалла а те, що побажав Аллах (пор. *як Бог дасть*) – **МАСАЛА**ївка Чг

мелік рос обл., та кавказький гірський княжик – **МАЛИКИ**, -івщина Пл, **МЕЛЕХИ** Пл, -ове Км, **МЕЛЕШКИ** Лв, Пл, -ків Вн, -ківка См, **МЕЛИХ**івка Хк, МЕЛЮШки Пл

Меран, династія емірів у Магребі (1269–...) – МИРОН- основа

Мир مير па, тадж. вкорочена форма Амир امير а проводир, володар [Гафуров 1987, 166], світський лідер – **МИР**город Пл, -и Хк, -ка Мк, -щина Пл, -ЖТівка Хм, -ин Вл, -огоща 2, -олюбівка, -олюбне Пл, Хм, -опілля См, Хк, Чк, -опіль Дп, Жт, Зп, Кг; -ославка Жт, Вл, -ославль Жт, -отин Рв, -оцьке Кв, -ське Лг, Зп, См, -тюки Лв, -утин Хм, -ча Кв, Зк, МИР.логи См (амір + Аллах), Кос-ин Тр, Жито- Жт, Жизно- Тр, ТрахТЕМИРів Чк, р. і с. МЕР.ло Хк; **МИР**ча Жт, -ки См, По-ки Лв, См?, По-ці Тр?, Добро-ка Тр; також с. Емір-Сулюн Км [Бушаков, 104]

Мир па, Амир + *Котян* – **МЕРКОТАН**ове См, див. III. *меркіт*

Мираб ميراب па доглядач води – МИРІВка Зп, Кв, Хм, -ське Дп < об-

Мирак ميرك п пестл. від амір – МИРКІв Вл, Мірки См, Помірки См, Лв, Помірці Тр, **МИРЧА** Зк, Кв, **МИРЧА** Жт

Миср مصر а Єгипет – МУСОРівка Чв, -івці Тр, **МИСЮР**івка Пл, Хм, **МИШАР**івка Вн, **МИШЕР**ине Чг, **МИШУР**ин Ріг Дп, прізв. Мисюра

моссараб а іншовірець у державі мусульман – БЕССАРАБи Пл, -івка Хк, -ка Дц, Кг, Мк, Од, См, Кв

Мосул м. у Месопотамії біля гір Синджар – МОЗОЛ- основа

Мохаммад محمد а прославлений > *Бег* + *Мухаммад* > *Бегмат* т – БАХМАТівці Хм, БАХМАЧ Чг 2, БАХМЕТівка Хк, Ново-івка Дц, Ново-ьєве Дц, БАХМУТівка Лг, Ново-івка Дц2

мулло тадж., ملا а мулла – **МОЛОМОЛИНЦІ** Хм !, МОЛО- основа; МИЛЬ- після Х ст.: Пере- Вл, Добро- Лв, Ридо- Тр

Муллоджон тадж., узб мулла милий – МАЛОЖЕНівка Мк, прізв. Маложон

*Мулу*к частина імені а "царів" (Шамсулмулу) – МУЛЬЧиці Рв?

мульк, земля у приватній власності [ВИ, III, 113] – МУЛЬЧиці Рв, МОЛЧалине Дц, МОЛОЧ-ки Жт, Чг, -не Кв, См, Хк, Хс, Км?, -анськ Зп; МОВЧани Вн, Пл, Хк, Хм, -анів Вл, Чг, -івка Жт, Кв2, Пл, Тр, -анівське Жт, -анове Хк, -инів Чг; МЛАки Хм, -чівка Кв

Мурад مراد а бажаний – **МУРАТ**ове Лг, Од

мурини, маври (араби) – **МУРИНИ** Лв, МУРІВка Чк, МУРАВня Жт, Бакланова -ійка Чг, МУ-РОВАне Лв3, -ані Курилівці Вн; НикоМАВРівка Од; МУРАВський шлях пор. Морава чес. р. *Морава*, Морава серб. *Морава Вел.*, *Морава Сх.*, *Морава Пд.*

Муса ібн Нусайр (640-718), ар. проводир джигаду в Марокко – МИСики Тр, Пл, -и Чг, -айлівка Кв; НОЗДрище Жт, -івка Лг?; МУСІЙ- основа?

мусафір مسافر а мандрівник, гість – **СЕФЕР**івка Вн?, укр. *мацапура*

муслім مسلم а врятований, відданий Аллаху – **МИСЛ**ів ІФ, -івка ІФ, -ина Вл, -ині Вл, -ова Тр, Хм, -оківка Чг, -ятин Хм, Ви-івка Тр, За-овичі Жт2, Івано-ь Вл, Пере-овичі Лв, Радо-івка Хк; **МИШ**лятичі Лв, Дрого-ь Лв, Радо-ь Вл, Жт, Пере-яни Лв; ЗдоМИШЕЛЬ Вл, Пере-ь Хм; МИШОЛовка Кг, -івка Кв; пор. у Польщі MYŚL- 10, MYŚL- 28, MYŚLibórz (нім. Soldin 'Саладін?'), Na-in 3, Dargo- 2, Rado- 8, Prze- 8; у Чехії Mysl-18, Myšl- 2, Rado-, Pře- 2; у Німеччині MUTSCHLena D, MÜSSELMow D

Набот тадж., نبات па парость, рослина – НАБУТове Чк; **НАВОД**ничі Кв
Надр ناضر а золото, квітучий – **НАДАР**івка Лг, НАДЕРжинівка Пл, НАДЕРжинщина Пл,
 р. НАДРА См, НАДОРожна ІФ, НАДОРожнів Тр?
Назар نظر па милість, погляд – НАЗАРенки Дп, Пл2, -івка Дп, Дц, Кг, Пл
Назір نذیر па застережний – НАЗІРна ІФ
Назр نذر па обітниця, *Назрі* نذری а посвячений – **НОЗДР**івка Лг, **НОЗДР**ище Жт; пор.
 р. НАДРА (НОДРА, Мал. Ромен); р. НЕДРА Кв
Насир ناصر а переможець, помічник – НОСЕЛівка Чг?

одина тадж., āдине آدینه п свято, п'ятниця – **ОДИНЕ**ць Дп, -ецьке Хк,
 -оке Лв, -ці Чг; Г-ь Вл, Г-івка Чв, Г-і Лв, Х-е См; Баб.**ОДИН**ка! Лг, **МОЛ.ОДИН**че Лв!,
 Л-а Лв, Лоб-Не Пл, Лаг-ці Хм, П- Чг, **ОДН**оріг Кв, -ОРОБівка Хк 2, -ОЛЬКів Чг + Аллах,
 К-я Жт, Без-я Рв

одина + Оллох – ОдноЛЬКів Чк

Олійар* тадж., **Аліяр п той, кому допомагає Алі – **ОЛІЯР**ники Лв

Оллох тадж., الله Аллах – ОЛІХи Вн?, ОЛІКА Вл?, ОЛІШів Рв, -ІВка Чг, -ківці Тр, ОЛІШівка Жт

Омейяди а перша династія халіфів – ОМЕЛЬ- основа; РадОМЛЯ, Бор- См, Віж- Лв; пор. Бег-
 РФ Курс., БлудЕМЛЯ ВуЗ, Гомій білор. Гомель; **ОМЕЛ**івка Жт, -яни См, -янів Чг, -янщина
 Рв, -ьгород Кг {поруч Івангород}, -ьник Зп, Кг, Пл; **ЄМІЛ**чине Жт; **ЄМІЛ**івка Жт, Кг2,
ЄМЕЛівка Тр; **ЯМЕЛ**ня Лв, -ниця Лв; іст. ЖитОМЕЛЬ (суч. Житомир)

Ориф тадж., узб; Аріф عارف а вчений, мудрий – ОРЕПи Жт, Орищі Вл?, Оришківці Тр2,
 Орховичі Лв, Оріхів Зп, Оріхуватка Дц..

Орудж аз, Ураз اوراز па народжений у піст (ураза) [Гафуров 1987, 177, 197] – **ХОРУЖ**
 Пл, **Хоруж**івка Пл, См ? (див. *харч*, III. *кориг*)

Осим тадж., Осим عاسم а захисник + Оллох – **ОСМОЛО**.да ІФ

Осйан па заколот – КАСЯНи Од, Пл, КАСЯНівка Вл, Дп, ХкЗ, КАСЯНове См

полоз, слов. змій – ПОЛОУЗівка Зп, ПОЛУЗір'я Пл?, ПОЛОЖаї Кв, -еве Вл, ПОЛОГ- 13 назв,
 -івщина Пл; ПОЛОШки См, ПОЛУШкине Лг, ПОЛЮШкине Чг, ПОЛОХачів Кв, -івка Кг;
 ПОРОЗове Рв, -ок См, ПОРОС.КОТЕНЬ Кв < катія

путь (імовірна ознака гаджу) – ІВАНпуть Чг, ПУТивль См, -вськ Чг

рабат رباط ап, т безкоштовний караван-сарай – с. **Рібат** ~ Арабат, с., р. Арпат Км
 [Бушаков, 139]; **РИБОТ**ин Чг, -ень См; РОПОТуха Чк; пор. вул. Арбат у Москві, Рабат
 (столиця Марокко); див. *ропять*

раві راوي па оповідач, читець – РАВщина Лв, -ське Лв, -а-Руська Лв, РЕВи? Дц, См, -аківці
 Чв, -івка Кг, Пл, Чк, -ки См, -ківці Чв, -не Кв, Чв, -ода-рівка Хк, -унів Круг Чг, -уха Хм 2,
 -уче Хк, -ушки Вл, -ущине Пл, -'якине См

Рагим رحيم а милосердий – РОГИНці Вн, См, РОГИНЯ ІФ?

Радіулла а обранець Аллаха – **РАДУЛ**ин Жт, Радуль Чг; прізви. *Радзівіл*?

Ракія راکحه а шанувальниця – РАКІв ІФ, Раківка Кв, Хк2, Хс, Раків Ліс Вл, Раківчик ІФ,
 Раківщина Жт; Рачин Вл, Рв, Рачинці Хм, Рачівка Хс

Рамадан رمضان па народжений у місяці Рамадан – **РОМОДАН** Пл 2, **РОМОДАН**івка Пл,
РОМОДАНівський шлях

Расул رسول а посланець (Аллаха) – **РОСОЛ**івці Хм, РОСЛавичі Кв, РАСЛове Кг, -авка Тр

Рахман رحمان а милостивий – **РОХМАН**ів Тр, РАХМАНівка Дп

Ридван رضوان а райський – РЕДВИНці Хм, прізви. Ризванюк Тр

різа رضا а згода, прихильність, *риза* т покірність долі – с. Різе (1672 р.) Км [Бушаков,
 139]; **РИЗ**ине Чк

Ропать укр. ст. мечеть [Фасмер, III, 502] < а ribāt رباط – **РИБОТ**ин Чг, РИБОТень См;
РОБОТине Зп, -івка Пл, РОБІТник Мк; **РОПОТ**уха Чк {Текуча}, див. *текіє*; КурОПАТ-
 ники ІФ, Тр, КурІПЧине Мк, РОПча Чв, -ове Мк, -авське Лв; **К.РОПИ**Венка Жт, -инці См,
 -ище ІФ, -на Вн, Хм, Чк, -не Чг 2, -ник ІФ 2, Лв, -ники Вл, -ницьке Дц, Кг, -ня Вн, Жт 4,

Кв, -щина Вл, КРОПильники Лв, ПОК.РОПивна Тр; **ЛОПАТИ**нці Вн2, -ин Вн, Лв, Чг 2, -инка Вн, -ичі Жт, -ів Чв, -ки Хс, -ні Чг, ЛОПУШани ?; прізви. рос. Кропоткин; див. *рабат Румі* رومي а візантійський – РОМни См, **РЮМ**івське Мк, РЮМшине Км
Русафа, روصافة а столиця Халіфату за Гішама – **РУСАВА** 2 Вн, р. **РОСАВА** у с. -а Кв, у с. Блистова Чг; р. -ка Кв2, с. -ка Кв; пор. р. Rusava Cz у с. Holešov Cz < халіф?; Rasovac 3, Rasovac Босн., Rasova R, Rózsafa H, **Rozafa** (тепер Shkoder Алб. < Al-Iskandariye, тур. назва цього міста); **РОЗСОХ**-, РОЗСОШ- основи

Савр ثور а бик / *Сабир* а терплячий / *Саврі* тадж. = *Сарві* п стрункий – Савро Дп, **САВАР**ка Кв, **САВЕР**ці Жт, Хм, САВЕРське Чг, САУРівка Дц; прізви. Шаврицькі?; див. I. *Саловидія* династія емірів – **САДЖ**івка Тр2, -ава ІФ2, САЖалки См, -ка Пл, -и Вн
Салабат صلابت а 1) наполегливість, твердість / або 2) мн. від *салиб* صليب а хрест – Слобод- основа 46 назв; Слобідка 50 назв
Саладин, Салах ад-Дін аль-Айюбі, славетний айюбідський султан (1171–1193) / або *Салават* صلوات а молитви – СОЛОТИне Жт, **СОЛОТВИН** Вл, ІФ, -е См, -а Зк (і 23 річки), ЗОЛОТИНка с. і р. Чг, р. **СЕЛЕДИН**ка Дц; пор. нім. Soldin – назва м. Myślibórz Pl 'війна з мусульманами?'; СОЛОДирі Жт, -ухи См, -ке Зп, Дц2, -ка Балка Зп, -ководне Зп

салах а صلح бути придатним [АРС, 558]; *اصلاح* найпридатніший – ШЛЯХ Рв, См, Хк, -ова Вн, -ове 7 назв; пор. шляхи: Кучманський шлях (< 'Усман); Муравський шлях (< аль Моравіди); Чорний польський шлях, тур. Чорна-**Іслах** [Яворницький, I, 67], – тобто якраз *اصلاح* 'найкращий, найправильніший, найрекомендованіший' [Platts, 59] (він же Шпаків шлях < пехл. *špāh*, п *سپاه* *šipāh* 'воїн' [Platts, 634], отже, "найкращий для воїнів"); *Кримський шлях*, він же *Чумацький шлях* (< *чомак* кт 'назва мусульманина' в устах немусульман), отже "найкращий до мусульман, до Криму"; його відгалуження Ромоданівський шлях "найкращий до рамазану, до Криму"; Саксаганський шлях (< тур. саксаган 'сорока', тобто зі слов. основи *сороч*- 'сарацин'), отже, "найкращий до сарацин, *сорочин"; Коржів шлях (< хардж 'витрати', данина для еміра); пізніше формується звичніша модель назв – Микитинський шлях, Кизикерменський шлях, Кальміуський шлях, Ізюмський шлях, шлях Керван-Іюль 'Караванна дорога'. • "За козацької доби шляхи були не дорогою в сучасному розумінні, а напрямками руху, що пролягали через найрівніші ділянки степу, де найменше доводилося переїздити річок, крутих балок, байраків, місць із піщаним ґрунтом" [УКМЕ, 558], – тобто ця лексема якнайменше надається до пояснення через нім. schlagen 'бити', нібито 'бита дорога' (тоді виглядало б тавтологічним і 'битий шлях': якщо слово *шлях* вже є похідним від schlagen 'бити', то чому тоді є "синонімічне уточнення"?). Первісними значеннями мали бути: *найкращий для 'Усмана' (або *'обраний 'Усманом'), *найкращий для Альморавідів', *найкращий для князів' (teyrn-), *найкращий для воїнів' (*špāh*); пор. назви, нп, Şallah під Меккою АС, в Судані, Ірані, Афганістані, Туреччині, Лівії, а з др. боку, Sallach ~ Pullach, Sallach ~ Ruhstorf на Дунаї, Sallach ~ Ober- i Niedermurach D та Seelach ~ р. Murr D; Sallach ~ Villach біля гір Karawanken (< Kayrawan), Sallach ~ Muhring, Rüstorf i Sallach ~ Murtau 2 у долині р. Драви А. За двома винятками, села з цими назвами розміщені на вододілах; ще пор. **Šlakh**amry і поруч Hamry Cz 38 D4.

Салим سليم а здоровий, цілий – **САЛИМ**івщина Пл, ШАЛИМівка См?, р. СЕЛИМівський Пл; х. -ановщина Пл (Гадяч), с. СЕЛИМанів Чг, СУЛИМи Пл, См, СУЛИМів Лв, Пл, -івка Кв, Пл, Дц [Стрижак 1963, 80]

салиб صليب а хрест – **САЛИВ**онки Кв, р. -ониха у с. Переброди Жт (на карті), СЕЛЕВинці Вн; р. САЛВа = **САЛЬБа**, **САЛБа**, г. -а Зк [СГУ, 484], **СОВПа** Рв 2; СЛІПки Пл, -ушинське Хс, -чичі Жт; б. -а, -ишинка, -орід, -уха Од2, -цівський Пл, -чина Дп; СЛИВки ІФ, -ниця Лв, -'янка Км, р. -ка См, пот. -ківський ІФ; **ЗАЛІБ**івка Рв; **ЗАЛЕВ**ки Чк, ЗАЛАВ'я Рв2, Тр, ЗАЛИВанщина Вн, -ки ІФ, -не Зп, Км, Од, р. -а Хк, стр. -и Кв, **ЗАЛИП**'я ІФ; СЛАБин Чг, -унівка Хк, -аш Лв; СЛАВенщина Жт, -ів Жт, -ки Пл, -ковиці Жт, -на Вн, Тр, -нівка Пл, -ське Лв, -ута Хм2, -утне Зп, -не 9 назв; **САЛИМ**івщина Пл, ШАЛИМівка См, р. СЕЛИМівський Пл; х. -ановщина Пл (Гадяч), с. -анів Чг, СУЛИМи Пл, См, -ів Лв, Пл, -івка Кв, Пл, Дц [Стрижак 1963, 80]; пот. ЗАЛІМ- Зк3

Салом тадж., узб, Салам سلام а рятівник – СОЛОМ'янка Кв, Соломка Рв, СОЛОМир Рв !, СОЛОМахівка Пл, СОЛОМашине См, Соломіївка Рв, Соломна Хм, Солом'яне Хк, **СОЛОМія** Кг, **СОЛОМки** Пл, Хс (пор. ШОЛОМки Жт, ШОЛОМія Лв, ШОЛОМиничі Лв; існує пол. Szolomyje)

Салох тадж., узб, Салах صلاح а праведність – СЛОХині Лв, кург. СОЛО-ха Зп?, -чин Зк, -шине Пл, САЛГани Од, СЕЛИХів Чг, -Чівка Кв, -ів Хм

салох + абад – селище праведних?: Слобода (46 назв), Слобідка (50 назв)

Самар, Тамар ثمر а плід, користь – САМАРщина См, Пл, ТАМАРганівка Хк, Тамара Лг, То-марине Хс

Самарра, سمرة а тимчасова столиця Арабського халіфату у 833–862 рр. – **САМАРА** См, -и Вл 2, Пл; -ка Од, -ське Дп 3, Дц, Хк; -ський Яр Кв; -щина-См, Пл; р. САМАРА; див. II. *самар сан*, слов. змії (пор. сани, – О. Трубачов) – р. СЯН, Сан Лв; САНИще Вл, -ківці Чв, -ники Лв, -очани Лв; САМгородок Вн, Кв, Чк, -городоцьке Жт, -оволя Вл, -огордівка Мк, -окиші Км, -орідня Чк, -орукове Од, -откань Дп, -отоївка См, -отуги Чг, -остріли Рв, -охвалове Км, САМ.ОЛУС.ківці Тр; пор. **SANobor** Sln; Samobor, SAMborek Pl, САМбір Лв2, См2, САМборівка Хк, САМбурки Кв; СНітин Пл^ХОРОШки; -ітине Пл, -ітівка Хм, -ітків Вн, -овидів Тр, -овидовичі Жт, Рв, -овичі Лв, -овське Чг, -ов'янка Чг, -ятин ІФ, -ятинка Лв, -ячів Чв; ЗНЯцево Зк, -осичі Рв, -ачкове Зп, -об- См2, ЗНАМИРівка Вл!, ЗНАМ- основа; ПОЗНАНЬ Рв, -ка Од2, Поздимир Лв?, ПОСНИків Рв? < *смик-?

Санджар سنجار та, Şingar курд. той, що пронизує – **САНЖАРИ** Пл (до 1960: Санджари), -и Хк, -івка Дц, -иха Чк, СІНГУРИ Жт, **ШЕНГУРИ** Пл, **ШИНГАР**івка Пл; пор. назву гір Sinjar а =Şingar курд. на пн Сирії

сафар صفر а подорож/ або *Сафар* а II місяць місячного календаря/ або *Саффар* صفار а мідник, прізвисько засновника династії Сафаридів Якуба ібн Ляйса [ВИ, III, 118] – **СЕФЕР**івка Вн; ШЕПАРівці ІФ, ШАПАРівка Лг, ШАВАРі Лв, ШАВрове Дц; ШПИРНі Пл, -ки Вн, ШПОРтьки Пл; СУПР.АНівка Тр, ШАПР.АН Лг, -и Пл, ШАФР.АНівка Пл < safer-an, СУПРУН-, ШЕПЕЛ-? основа

Сахават سخاوت а щедрість – **САХУТ**івка Чг

Сахр صخر а скеля / шахр п місто – САХАРове См?, ШЕКЕРинці Хм

Сейд, Саїд سيد а голова, проводир + *Ямін* а права рука; клятва [Баскаков 1979, 89] – **СЕЙДЕМИН**уха Хс

Секеллія, صقلية а, Sicilia іт., Sicile фр., Сицилія – **СОКОЛІЙ** Чв, -івщина Кв, Пл2, разом 64 назви; ПаСИЦЕЛІ Од2; ЦИЦІЛівка Жт2, СИЧІ-, ПаСІЧ- ЧЕЧЕЛЬ-, ЩУЛЬ- основи

семичні шиїти? – СЕМІКівці Тр, -чів ІФ, СЕМКове См, -івка Хк, -и Вн, Вл, СЕМАКівці ІФ3, Тр, -и Чг; СІМаки Пл, -аківка Жт, -ерки Зк; пор. [ЕСПР, 154]

Сетіф, місто в еміраті Аглабідів – СИТИХів Лв, СИТИСько Жт, СИТІВка Жт, СТУФчинці Хм, СИТКівці Вн, СУТКівці Хм, СУТИСки Вн, См,

сефеві, вид податку – ШЕПЕЛі Пл, -ь Вл, -івка Пл3, Хк, -ичі Кв2?

солтан, султан سلطان а володар – **СОЛТАН**івка Кв2, Од; також с. Султан-Баг, Султан-Базар, Султан-Елі Км [Бушаков, 143]

Софі тадж., Сафі а щирий друг > Sofu т побожний, благочестивий, праведний [Бушаков, 143] – СОФІівка 43 назви (також багато у Польщі й Німеччині NB), Софине Пл, Софанівка Дц, Софійка Кв, Софіпіль Кв, Софія Зк, Софіянівка Вл, Саф'яни Од; див. I. *Софія*

Сугра صغرا а молодша – **СУГРІВ** Лв

Сусса, м. в Африці – **СУС**ьк Вл, Рв, СУС.ли Жт, -лівка Дл, Жт, Чг, -лівці Хм, -лове Кг, -олів Лв, СУЩин Тр, -анка Жт, -ани Жт, Кв, СУШне Лв, -ки Жт, Пл, Хм, Чк, -ківка Чк, -івці Хм, -иця Лв, -илине См, -иБАБА Вл

Табан تابان а осяйна / Тавана توانا п могутній – **ТАБАН**ове Кг

Таїр طاهر а син Мухаммада – **ТАІР**ове Од

Тайфур ظيفور а стрибучий; або Тайркулі – ТАЙКУРИ Рв?

Тамар ثمر а плід, користь – ТАМАРганівка Хк, -а Лг, ТОМАРИне Хс

текіє **تکبة** а притулок для мандрівників – с. Текіє Км, г. Такья-Тепе Км [Бушаков, 150]; ?
ТЯЧІВ Зк, -івка Зк, ТЕКове Зк, -уча Чк, -уче ІФ, **ТЕЦЬКЕ** Лг

Тифліс, **تفليس** а Тбілісі – ТЕПлик Вн {:**ЦВІЛІХІ**івка}, -иця Од, -ичне Лг, -івка Дп, Км, Пл, -янка Хк; ТЕВЕЛіївка Жт, ЦЕВЕЛичі Вл; СТЕБЛІ- основа
Туфайл **طفيل** а гіпокор. від *тефл* – ТУХЛЯ Лв, **ТУХОЛЬКА** Лв
'Убайда **عبيدة** а непокірливий – р. **УБІДЬ** Чг, Кв; КУБАївка ІФ, **БАЙДІВКА** Лг, **БАЙДАКОВЕ** Кг, прізви. Куйбіда, Куєвда? (пор. III. *терс, Сарашен*)
'Узра **عذرة** а освячення, обряд обрізання – **УДРИЦЬК** Рв, -іївці Хм, **УЗРУЙ** Чг?; **КУДРЯШІВКА** Лг, -латівка ІФ, КУТрив Вл?, -ОРжиха Пл? (пор. ОБРІЗанівка Хк, -не Дц)
'Укба **عقبة** а нащадок – КУКОБи Пл, -івка Пл, КУКОВичі Чг; див. *Коукаб*
'Умар **عمر** а прочанин, хаджі – **КУМАРІ** Мк 2, **КОМАР** Дц, -город Вн, -ашеве Од, -и Чг, -ин Тр, -ів Вн, Вл, ІФ, Лв 2, Чв; **КОМАРІВЦІ** Вн, Зк, Чв, -не Лв, -ники Лв, -ове Вл 3, -овичі Лв; За-я Лв, -івка 27 назв; пор. Zly Komorow, Summerau D; нар. пісня зі словами *комарики-чубчики*

'уразат **عراضة** а дарунок, гостинець; *ураза* т піст у мусульман – с. Ораз Км [Бушаков, 121]; УРІЖ Лв, УРИЧ Лв?, деякі з 14 назв Урожайне?
'Усман а халіф Осман / або عثمان **عثمان** костоправ – ЕСМАНЬ См, **ОШМАНЬ** См; КУЧМАНівка Хм, **КУЧМАНЬСЬКИЙ** шлях; КІЦМАНЬ Чв (пор. Ашмяны, Есьманаўка, Есьмоны Ву, Усмань, Усмынь, Утманово РФ Воронеж.; Ismonys Lit, Ismaning, Ismannsdorf D)
'Утарид **عطارد** а далекий; Меркурій – ГУТИРівка Пл, Хк ?
Фавзі **فوزي** а переможець – **ХОВЗІВКА** См, ХОВДіївка Чг?, **ПЕВЖА** Рв
Файк **فائق** а той, що перевершує – **ФАЙГОРОД** Вн?

Фарама, місто в Єгипті – **ПОРОМІВ** Вл, -івка Жт (і р. -овочка), ПІРнове Чг, -ВАНче Вл?; б. ПАРАМонова Лг, пот. ПАРАНИчі Лв; пор. *порон*, рос. *пором*; прізви. Парамонів

Фариба **فريبا** а гарна – ПАРИПСИ Жт, О- Рв; ХОРІВ Вл, Рв, г. ХОРИВичі Кв
Фатима **فاطمة** а донька Мухаммада – ПОДИМка Кг, -ове Мк2, ПОДИНка Дп
Фатх **فتح** а перемога – ФАТовець ІФ, ФОТовиж См, ПАТюти Чг; ПОТОки 7 назв, -очани Тр, -аш Чк2, -уш Вн

Фатхалі **فتحعلي** а перемогу дає Алі – **ПОТАЛІВКА** Кв, **ПОТЕЛИЧ** Лв, **БАТАЛІЙ** Чк, **БОДОЛІВ** Зк; **ПОДОЛИ** Хк, -яки Чг, -яни Рв, Хм2, -янка Мк, -янське Хм2, **ПОДІЛКИ** См, -ьці! Лв, Од; **Подо-КАЛИНІВКА** Хс
Фатхалла **الله فتح** а перемогу дає Аллах – **ПАТАЛАХІВКА** Лг, р. ПашАлА Км (пор. ПосЯГВА Рв), **ПОДОЛЬОХ** Хк, **ПАТЛАІВКА** Пл; **ВОДОЛАГИ** См, Н. і Ст. -а Хк, -івка Пл, ВОДОЛАЗЬ-ке Дп, Хк; є Fatḥollah-Kheyl Афг., Fatulla.kyshlak Азерб.; пор. укр. *на поталу*

Фаяд **فياض** а прещедрий – ПОЙДунівка Хк?; див. I. *пайдос*
Фес, столиця емірату Ідрисідів – ФЕСівка См, -юри Кв, -ьки Хк, ьківка Чг
Фіда **فدا** а жертва – ПЕДашка Пл, Хк, -инка Жт, -инівка Чк, Петики Лв, ФЕДІївка Кг, Пл, Федунка Пл; див. I. *пайдос*
Фустат, столиця емірату Тулунідів – **ПУСТОТИНЕ** Чг, ПУСТА Гребля Чг, ПУСТОгород См, -варівка Кв, -іванне Рв, -мити Вл, Лв, Рв, -віти Кв, Пл, -ха Вн
Хадіс **حديث** а новий – ХОДОСи Рв?
Халеб, Haleb **حلب** а м. Халеб, Алеппо в Сирії – ХАЛЕП'я Кв, -ці Пл, Халупки Лв?, ХЛІБичин ІФ, ХЛІВчани Лв, -ище Чв
Халег **خالق** а творець – **ОЛЕГ** Од, **ОЛЬГАНІВКА** Лг, -ине Вн, Зп, Хс 2, -инка Дц, -инове Од, -инське Дц, -івка Лг, Дп, Кг, Пл, Хк, Хс2, -івське Зп, -опіль Вн, Мк, **ОЛЬГІВКА** Од
Халід Бармакі, візир халіфа Абу ль-Аббаса – **ХАЛАЇДОВЕ** Чк, ХАЛАЙДівка Дп, КАЛАЙДинці Пл, ХОЛОД-, КОЛОД-, КОЛЯД- основи; прізви. Галайда
Халіфа **خليفة** а заступник, помічник – ГОЛИШів Вл, -шівське См, -чівка Рв, КОЛИЧівка Чг; ОЛИШва Рв, -Івка Чг, -ківці Тр, ОЛІШівка Жт; ГЛЕВаха Кв, ХАЛЯВин Чг, ХОЛЯВки Чг, оз. ХАЛЯВка у кол. с. Братська Борщагівка Кв [СМУ, 300]; ХЛІБ-, КЛЕБ-, КЛЕВ- основи; прізви. Кальнофойський (1638, Печери), Кальнишевський, ХОЛЯВко

халлафа а *حلاف* змушувати до присяги, форма від халаф *حلف* 'присягати' – ГЛУХ- основа; пор. Goluch- Pl, Holluf Dk2; ур. ГОЛУШівка [Архів Коша, 88]

хараб *خراب* а, **гарап** т зруйнований; **харабат** а руйновище – с. **Хараб**-Кой Км, плато **Карабі**-Яйла Км, де зустрічається багато руїн старих кошар, середньовічних жител з городами та садками, на які вказують здичавілі груші та яблуні [Бушаков, 157]; **ХОРОБ**ичі Чг, **ХОРОВ**и Чв, -иця Хм, -ець Хм; **ХРЕБТ**іїв Хм, **ХРАП**ате Чг, -ачі Кв, -ачів Яр Пл, -ин Рв, -івщина См; **ХРАБ**узна Тр, Хм, **КАРАБ**іївка Хм, -ачин Жт, -елівка Вн, -инівка Дп, Чг, -утове См, -ущине Хк, -чиїв Жт; прізви. **КАРАВ**ченко, **КОРОБ**ки См, Хк3, Хс, Чг, -кине Лг, -**ОЧ**кине Хк, -Чине Дп, Кг, См, Чг; **КОРОВ**'є Хм, -аї Пл, -айна Вн, -инці См, -ій Яр Дц, -ія Чв, -не Чг; **КОРОП** Чг, -ець Лв, Тр, -'є Чг, -и Хк, -ове Хк, -уж Лв, -Чик Лв; **КАРП**еки Чг, -и Лв, -илівка Вл2, Жт2, Кв, Пл, Рв4, См, Хм, Чг2, -иха Пл, -івці Жт, Хм, -усі Пл, -ці См, г. **КАРП**ина у запов. Медобори Тр; **ГОРОБ**івка См, -ії Пл2, -іївка Кв4, Чк, Чг, -ївка Хк, -Цеве Дп, -ці Пл; **ГАРБ**арі См; **ГОРБОКОН**івка Дц; **ГОРБ**-, **ГОРОВ**-, **ГРАБ**- основи

харч з а *хардж* *خرج* витрати – **ХАРЧ**енки Пл 2, См 2, ХАРКів ?, Хоружі Пл ?; **КОРЖ**еве Кг, -иха Вн, Пл, -і Кв, См, -ів Вн, -івка 6 назв, -івці Хм, -ківці Тр, -ова Тр, Чк3 (пор. *корчма*) (див. III. *Корязь*, VI. *кархә*)

Хасан *حسن* а добрий – **ГАСАН**івка Зп, передмістя Полтави (Г. Тютюнник); **ХАСАН**івка Чк *хіма*, *خيمة* а великі терени, надавані арабським племенам [ВИ, III, 114; Platts, 498] – ХИМрич Жт, -чин ІФ; ХМЕЛ- основи; прізви. Химич,,; пор. Химки РФ

Ходжаалі *علي خواجه* п-а – **ГанжАЛІ**івка Чк; див. *Ганджалі*

Хусайн *حسين* а добренький – ГУСИНка Хк, -а Поляна Хк, -е Лв2

шавк *شوق* а пристрась, бажання, туга – с. Мантик-Шавк Км [Бушаков, 145]; **ШОВК**унівка Лг, -опляси Пл, Хк, -ове Зп, Кв, -ова Протока Лг

шайх *شيخ* а шейх, вождь племені, духовний наставник – с. Шейхлар, Шейх-Елі 2, Шігасан, Шіхмамай Км [Бушаков, 145]; **ШИЙК**и Хк, -івка Хк, ШИЙЧине Хк, ШИГимагине Хк, ШИХ-тарі Лв?, ШЕКи Пл?

Шакур *شكور* а вдячний – **ШКУРА**івка Чг; СОКУР- основа?

Шараф *شرف* а слава – **ШАРАП**івка См, ШАРПівка См

шарк *شرق* а схід – **ШАРК**и Кв, Хм, -івщина Пл 2; СОРОКа Вн, См, Тр, -и ІФ, Лв 2, Тр, -ине См 2, -івка Хк, -ове Хк, -копень Жт, -ові Бальчики См, -отяга Чк, -отяги Кв, -отяжинці Вн (кельт. *teagh* 'село'); СОРОЧень Жт, -ин Вн, -ине Дп2, Зп, -инка Мк, -инське см, -і Лози Лв *Шемаха*, столиця емірату Ширван – ШИМКівці Тр, Хм, -ове Од, -шинівка Лг; прізви. Шемшученко

Ширван, емірат у Закавказзі – ШАРОВанка Мк, -ечка Хм, ШИРМівка Вн

шур *شروع* а початок – **ШУР.А** Вн3, -ине Мк, -ове См; пор. III. *шора*

Юсуп *يوسف* а Йосиф, персонаж Корану – дж. Юсуп-Чокрак [Бушаков, 161]; **ЮСУП**івка См *Якуб ібн Ляйс*, засновник династії Сафаридів, *Ягуб* п Яків – **ЯГУБ**ець Чк; **ЯКУБ**ів ІФ, Якубівка Вн, ІФ, Тр, Чг, Якубинське Зп

Ямін *يمين* а права рука; клятва [Баскаков 1979, 89] – **ЯМЕНЕЦЬ** Жт, **ЯМНИЦЯ** ІФ, ЯМНе Лв, Пл, См, Тр, Чг; Веніамінівка Од (бен + ямін)

Ях'я Бармакі, вихователь Гаруна аль-Рашида і його візир до 803 р. – ЯХни Кв2, -ники Пл, -нівка Кв, Чг, -нівці Хм, ЯГНятин Жт, ЯГАНівка См; ЮХ-, ЮШ-, ЮС-, ЮЧ- основи

IV. Кавказ

(66 відповідностей)

Кайдашеві сини були молоді парубки, обидва високі, рівні станом, обидва довгообрази... з довгими, трошки горбатими носами.

I. Нечуй-Левицький

Етноніми кавказькі: *абаза, агули, адиге, ашвадо, вордане, даргінці, дігори, дударуківці, зани, каратинці, касоги, кирді, курах, лази, леги, метрели, садзи, салатав, сирх, соачі, тпиг, удинці, хайдак, хоста, худі, цахури, цвіджа, цези, чани, черкаси, шкарауа.*

Топоніми кавказькі: *Борицаг, Ваті, Забаха, Зихія, Кабарда, Кабк Кавказ, Касахія, Колхида, Кубань, Кубечі, Кона, Куріані, Лоо, Манич, Мараух, Мткварі Кура, Папагія, Саранан, Сари, Укруг, Фасіс.*

Лексеми кавказькі інші (за А. Шагировим, Г. Климовим та ін.): *бэрэскэих* 'п'ятниця, *Гога, ǰǰип(ǰǰ)*- мегр. кіл, хрест, *кваші* зан. кам'яний, *мзгудж*- чан. кіл, хрест, *самбыр* терплячий, *хъэнкълал* каб. молочний суп-локшина, *цъыкълуы* малий, дитина, *члагэ* хлопечь, юнак, *чкъуын* хлопчик, малий, *шыуы* вершник, *шьоджэн* священник

абаза, абазин – **АБАЗівка** Пл, Хк, ОБОЗівка Вн, ОБОЗнівка Кг, Пл

агули / або *гуила*, пор. печенізький генонім Хабушин-дюла – **ОГУЛЬці** Хк, -чанськ Лг, ОГРцево Хк?, **ОГУї**вка Пл, р. **ГУЙ**ва у с. ГУЙва Жт і прит. Псла [Трубачев 1968, 62], НАГУЄвичі Лв, пор. НАГУЄвичі Бу; **ОГПї**вка Вн, Жт, Хк, -вці Хм, **ГУЛї**вка Вл, -вці Вн, Хм, **ГУЛЯ**нка Жт, Од, -ницьке Мк, **ГУЛЯЙ**городок ! Мк, Чк, ГУЛЯЙка Чк, ГУЛЯЙполе Дп, Зп, Пл, Чк, ГУЛЯЄво СМ, ГУЛЯївка Од, СМ

адиге – **ОДАї** Вн2, ІФ, Од2, ОДАїв ІФ, пор. Одоєв РФ, ВодОТИї Жт?, ВовКОДАЄво Лг, ОДАЙ Чк, ОДАЙпіль Кв, **ОДАЯ** Кг, Чв, +Вн! (-я дсл. суфікс множини, тобто 'адигейці'; пор. Бучая Хм, Клапая Хс)

ашвадо, самоназва ахваців – **ШВАД**рони Пл, **СВАТ**ки Пл, СВАТове Лг?

Борщаг, аул у Дагестані, де вживають борщазьку говірку агульської мови, але сама ця назва має імовірно тюркське походження (див. III. *бараш* + *ага*) – **БОРЩАГ**івка Вн, Кв5 *бэрэскэ.шх* адиз. 'п'ятниця' – **БЕРЕЗКО** Вл, **БЕРІЗКИ** 10 назв...

Ваті, порт у Колхіді – **ВАТИ**н Вл, ВАТИнець Вл, ВАЧів Хм, ОТИНія (іст. Вотин) ІФ, ВОЧківці Хм, ОТИНевичі Лв; імовірно, на південне походження окремих груп прибульців вказують суфікси -уват-/-юват-/-оват- у численних топонімах України

вордане, група черкесів (< *Вардан* 'Кубань' [Гулиева; Поспелов, 227]) – **ОРДАН**івка Пл, ВОРОТнів Вл, ІОРДАНівка Лв, ІРДИНь Чк?, ІРДИНівка Чк?, ТВЕРДИНІ Вл?; також с. Гаратук (7 назв) Км "(ці села, ймовірно, заснували вихідці з племені *ардона* ~ *вардане* – *арат-абхази* в Евлії Челебі, що мешкало на Кавказькому узбережжі Чорного моря між р. Соча та Сюепсе, де нині м. Адлер < т Ardler)" [Бушаков, 163]

Гога груз. Юрій, Георгій – **ГОГ**ине Хк

даргінці – **ДОРОГ**ИНка Чг, Кв, ДОРОГАНівка Дп, ДОРОГАНЬ Жт, ДОРОГУНЬ Жт (див. III. *даругачи*)

дігори, група осетинів – **ДИГО**РИ Од

дударуківці, група абазин тапанта (XVII ст.) [Волкова] (< див. III. *Тудор*) – **ДУДАР**ків Кв, -і Кв; прізви. *Тодорук* ІФ

ǰǰип(ǰǰ)- мегр. 'кіл, шип' (хрест) [Климов, 269] – **ДЖГУН** Хк; або лит. *ǰǰипас* 'учасник походу', порю укр. *джигун*

Забаха іст. назва Надкубанщини – ЗАБАШтівка Хк, прізви. Забашта

зани, етнонім – **ЗАН**ки Хк, **ЗАНЬ**ки Жт, Чг

Зихія, країна адигів [КБ] – ЗІКранці Пл, -рачі Кв, БЕЗИКів Чг, БенЗИКи СМ

Кабарда – **КОВЕР**Дина Балка Пл, **СКОВОРОД**ки Хм, **СКАБАР**івщина Вл; також р. **КАБАР**та (Хабарта) = Бельбек Км, с. -ди (-да) Км [Бушаков, 125]; пор. **СКОВОРОД**ка РФ Пск., Новг.; -нево Курс.

Кабк а Кавказ – **КОБАК**и ІФ, **КОБ**и Пл; **КАП**ки Вн, **КАВКУ**ли Вн, **КАВК**ів Яр Вн, **КАВ**ське Лв, **КОВ**ське Дп, **КОВЧ**ин Чк

- каратинці** – **КОРОТ**ич Хк, -ине Чк, -ке Хк, -кий Яр См, -як Кг, -ьківка Пл, КОРОЧенки Жт;
КРАТИНЬ Чг, **КРАЧАН**івка Хм
- Касахія**, країна адизьких племен [КБ] – **КОСАК**івка Вн, Хс, КОСИКівці Хм, **КОСЯК** Жт, -и Пл, -яківка Кв, **КОЗАК** Жт, Рв, КОЗАЧки Хм, Тр
- касоги**, адизьке плем'я [Попов, 133] (пор. Касахія [КБ]) – р. **КОСОГ**івка Пл [Стрижак 1963, 27], с. КОСОГірка Хм?, КОСОВець Лв, КОСОВанка Чв, КОСІВ ІФ, Тр, -ка Кв, Кг, Од2, -щина См
- кваші**, *kwaši* зан. кам'яний [Климов, 171] – ? КВАШине Дц, р. -ина См, -ня Дп; КВАСи Зк, -илів Рв2, -ів Вл, -ове Зк, пот. -ний Зк5, -овець Зк4; НаКВАША Лв
- кирді**, самоназва каратинців – **КИРД**ани Жт, Кв, КЕРДИЛІвщина См, КОРТЕЛІсм Вл, КОРДЕЛІвка Вн
- Колхида** – **КОЛЮХ**ів Вн, КУЛІШі Дп, Жт...; **КІВШ**увата Кв, -ик См, -арівка Хк, -илівка Кв, р. **КОЛЧ**ева Пл, р. **КІЛЬЧ**ень у с. КІЛЬЧень Дп
- Кубечі**, **Кубачі** с-ще у Дагестані (т калька з ір. **Зірех**геран 'кольчужники', місц. назва Урбуг [Поспелов, 227]) – **КУВЕЧИ**чі Чг
- Коба**, **Купа**, **Куфіс** історичні назви р. **Кубань** (з карач.-балк. къобан 'річка?' [Поспелов, 227]) – **КОПА**йгород Вн, -й Вн, ПідКОПАї Хк; б. -й**ГОРИ**на Кв; с. -нь Лв2, -ч Кв, -Чів Кв, Чг, -Чівка Вл, Хм3, -Чинці ІФ, -ні 13 назв, -нівка Жт; **КУП**ичів Вл, -ище Жт, -ка Чв, -леваха См, -лювате Лг, -оватиця Вл, -новичі Лв, -ин Хм, -ина Чг; р. КУПоватець Вл, -лювата Кг, Дц, -лувате Чк, -леватий Хк, -инуватий Зк, -'ювата Кг, Пл, -'юваха Хк4; **КУХ**че Рв?; також КУБАНЬ Лг, -ське Лг, -ка Од
- курах**, діалект агульської мови – **КУРАХ**ове Дц, -івка Дц
- Куріані**, урарт. топонім – КУР'ЯНки Хм, КУР'ЯНці Вн
- лази**, етнонім – **ЛОЗА** Зк, -анівка Зп, -и Лг, Пл, Тр, -ина Лв, -ичне Хм, -івка Вн, Кв, Пл, Тр, -івок Чк, -івське Хк, -івський Лг, -ки Пл, Рв, -на Вн, -не Лг, -ни Хм, -ниця Жт, -ова 12 назв, -ове 17 назв, -уватка 19 назв + 7; **ЛАЗИ** Зк?, ІФ, -ірки Пл, -ірці Чк, **ЛАЗЬ**ки Пл2, ЛІЗки Пл, Чк, -инка Од
- леги**, лаки, етнонім; ос. læg чоловік, людина, абаз. læg, авар., дарг. lağ раб, мад. legény парубок, юнак, служник, груз. lek'i лезгін, етн. лак у Дагестані, пор. також т Leh, гаг. Läk лях, поляк – с. Аспенділер-Ляк Км, Джума-Кесегі-Лак Км [Бушаков, 108]; Леги Пл, Легуші См
- Лоо**, селище на Кавказі – Лоівці Хм, ПОЛОХівка Кг, -ачів Жт, ПОЛОШки См, ПОЛОУзівка Зп; Ⓜ пор. ПОЛООхино РФ Тверс. 39Д (Селижарово)
- Манич**, річка в Хозарії – МАНИЧ Дц, МАНЧичі См, -енки Хк, МАНЦівка Хк
- Мараух**, річка на землях абазин тапанта – МАРУХи См, МАРУШівка Жт
- маргалі**, самоназва мегрелів – **МОРГ**уличі Чг, МОРГунове Чк, МОРГунівка Кг, **МОРОГ**івка Жт, **МОРОЗИ** Пл2, -иха Рв, -ів Хм, -івщина Пл2, -ова Од, -івка 17 назв
- мзгудж**, *mzguj* чан. 'кіл, шип' (хрест) [Климов, 269] – ГУЖвинське Хк, ГУЖівка Чг, див. також І. Гутту
- Мткварі**, груз. р. Кура – ТВАРІ Лв?
- орменський** ст. вірменський [ССУМ, II, 91] – ОРМЯНка кут. у с. Гордіївка Вн [Похилевич, 252; ЕСПР, 96], поруч с. ВЕРНЯНка, пор. ВЕРНИгородок Вн, ВЕРЕНи Лв, -чанка Чв, ВЕРЕМ- основа?; АРМЯНСьк Км
- Папагія**, країна на північ від Зихії [КБ] – **ПАПУЖ**инці Чк, ТУТАки Пл (ір. туті 'папуга'), ТЮТЬки Вн, -ків Тр, ТЮДів ІФ
- пахк**, убих – ПОХівка ІФ, ПЕХи Вл, ПАХиня Тр, ПАШуки Рв, Хм, ПАШК- 23 назви
- садзи**, південні абазини / або *саджиди*, династія емірів (див. IV. *саджиди*) – **САДЖ**івка Тр, **САЖ**алки См, **САЖ**ка Пл, -ки Вн, **САЗОН**івка Пл, Хк, -о-Баланівка Хк, **СЕЗЕН**ків Кв, **СЕЗЬ**ки Чг, **СОЗАНЬ** Лв, **СОЗОН**івка Кг, Од
- салатав**, говірка аварської мови – **СОЛОТВ**ин Вл, ІФ, Зк, См, Ст. САЛТІВ Хк
- самбыр** адиз., каб. з *сабир* а 'терплячий' (епітет Аллаха): "в адиз. формі нарощення **-м-**" [Шагіров, II, 56] – **САМБУР**ки Кв, САМБУР 2 См, Ст. САМБІР Лв, САМБІР Лв
- Сарапан**, античне місто на р. Фасіс [Страбон, 300] – **ШАРАПАН**івка Вн, ШАРПАНці Лв; пор. рос. *сарафан*

Сари, місто в Алванії (Азербайджані) [Плетнева, 90] – **САРИ** Пл

сахл-груз.занс. дім [Климов, 171] – СОКОЛ- основа?

сирх, діалект даргінської мови – **СИРК**івщина Жт, **СИРЯКИ** Хк, -івщина Чг, СІРнички Вл, СІРець Кв?

соачі, самоназва убихів (пор. м. Сочі) – **ШВАЧ**иха Кв,

тпиг, діалект агульської мови – Тов**ПИЖ**ин Рв, пор. ТовБОЗино РФ Брянс., ТолБУЗИно РФ Липецк.

удинці – р. **ОВДа** См, **ОВАД**не Вл, Удайці Чг, **УДи** Хк, -ич Вн, -івка Чг, -ачне ДпЗ, Зп

Укруг одна з іст. назв р. Кубань [Поспелов, 227] – ОКРУГла Зк?

Фасис, р. у Колхіді – ФАСова Жт, **ФОШ**ки Чв, ФАЩівка Тр, Лг, **ХАЩ**еве Дп, -ів Лв, -оване Лв, -увате Кг NB, **ХВОЩ**івка Пл, Хм, -ова См, -ове Пл

хайдак, самоназва кайтагців (тепер у складі даргінців) – **КАЙДАКИ**, р-н міста Дніпропетровська [Encarta], с. Нові КАЙДАКИ Дп [ЕУ, X, 3898]; поріг Старо-**КОЙДАЦЬ**кий або КОДАК, с. КОДАК Дп, КОДАКИ Кв, КОДАЦЬке Дп, ГАЙДАЙки Хм, ГАЙДОШ Зк, прізви. *Кайдаш*, *Хайдаков*

хоста, група південних абазинів (пор. м. Хоста) – **ХУСТ** Зк, ХУСТянка См; річки: **ХВОСТ**івка (NB: = **ФАСТ**івка) Жт, ХВОСница (1437: **ХВОСТ**ница) Кв, ХВОСТОРІЖ у с. СОХачі Чг, ХВОШки Жт, ХВОЩана См, ХВОЩинка у с. ЖАДЬки Жт, ХВОЩівка = Фощівка у с. Ст. ЖАДова Чв, ХВОЩівка = **ФУЩ**евка Хм, ХВОЩова Хк, Чк, См; **ФАСТ**ів Кв, -ець Кв, -ка Кв, -ці Чг, -ове Дп, ФАЩівка Лг2, Тр -іівка Хм, ХВОЩівка Пл, Хм, -ова См, -ове Пл, ХАЩеве Дп, -ів Лв, -оване Лв, -увате Кг...

худиг, діалект агульської мови – **ХУДИК**івці Тр, ХУДЯКИ Чк

хьэнкъьал каб. молочний суп-локшина; адиз. хинкал [Шагиров, II, 109] – с. Хункал (село належало вихідцям із кабардинського княжого роду) [Бушаков, 163]; **ХУКАЛ**івка Чг; **ГУКАЛ**івці Тр

цахури, етнонім – **ЦУКУРИ**не Дц, ЦУКУРИ Хк, НиЦАХа См, ЧАГОР Чв, ЧАГРів ІФ, ЧАГАРівка Хм, і Вн, Тр2, -івка Хм

цвіджа, група адигів – **ЦВІЖ**ин Вн, ЦВІКлівці Хм, **ЦВІТ** Хм, -кове Дп, ЗпЗ, Кг2, Км, Мк, Чк, -не Кг, -ні Піски Лг, -ова ІФ, Тр, -ове Пл, -оха Хм, -очне Км, -янка Жт, ПустоЦВІТне Зп

цези – **ЦЕГ**ів Вл, Од, ЦЕГлівка Зк, -ельне Хк

цъькыуы [сэқэ] каб. 'малий, дитина' – **ЦИК**ів Лв2, ЦИКова Хм, ЦИКове Дп, ЦИКали Пл, **ЦВІК**лівці Хм, прізви. Цикун, Цикунов, Цвик, Цвек

чани (лази), етнонім – **ЧАНИЖ**, р. ЧАНИЖ, торфовище ЧАНИЖ Лв, ЧАНЬків Хм, **ЧОН**гар Хс, р. ЧОНграв Км, р. ЧОНка Чг, ЧУНЬків Чв, ЧУНИшине Дц; ІЧНЯ Чг, ЯЧНИки Пл, Ячне Хк < *яичн-, ІЩЕНка Хс, -ки См2, -ківка Пл

черкаси, етнонім – **ЧЕРКАС** Кв 2, -и Чк, Лв, Вл, -івка Кв, Пл, Хм, -ьке Лг, Дп, Дц, ХкЗ, ЧЕРКАЩина Пл, ЧЕРКЕСи Од

чІалэ адиз. 'хлопець, юнак' – **ЧАЛ**івка Пл, ЧАЛИЩівка См і прізви. Чалий

чІкІуын абаз. 'юнак, хлопець, хлопчик, молодий, малий' – **ЧУГИН**ка Лг, **ЧИГИН**ок См, ЧИКАлівка Пл, ЧЕКАЛенка Од, ЧУКів Вн, **ЧУКВА** Лв, ЧАКВА Рв, ЧУКАлівка ІФ, ЧУГУНівка Хк, прізви. Чугунов, Чикаловець

шкарауа, етнонім на Кавказі у XVIII ст. [Волкова] – **ШКАРІВ** Рв, -ка Кв, ШКАВРове Хк, СКВАРява Лв, СКВИРа Кв, ШКРОБи Вл, -ове Чг, -оти См, -отівка Тр

шыуы [šəwə] каб. 'вершник', убих. чэ* – **ШЕВ'Я**ківка Хк, ШЕВ'Якине Дп, **ЧЕВЕЛЬ** Вл, ЧЕВЕЛЬча Пл, ЧАБЕЛЬ Рв, ЧАБин Зк, ЦЬОВи Пл

шъоджэн черкес., каб. 'священик' (з ос *сауджын* / *саугин* від *сау* 'чорний') [Шагиров, II, 147] (пор. прізви. *Шогенцуков*) – **ШЕГІН**і Лв, СОЗАНЬ Лв?

VI. Маляри

(70 відповідностей)

Cseberből vederbe (З цебра у відро)

Малярська приказка

Етніоніми малярські: баджкард а маляри, вегера угорець, маляри, német німець, oláh волох, оногур, рац серб, тот слов'янин, угри.

Імена історичних осіб малярські: *Bulcsu, Geza, Ezelex, Slex, Kali, Kursan, Ljundika, Rakoci, Szemerenyi, Tevelic, Termaksu.*

Топоніми малярські: Беч мад Відень, р. Бодрог, Дебречин, р. Драва, Карцаг, Остригом Естергом, р. Самош, р. Тиса, Ясберень.

Топонімічний слід малярських наскоків у Європі 900–955 рр.: Арагон, Арелат, Баварія, Бургундія, Германія, Кордова, Лаба р., Наварра, Одра р., Париж, Савойя, Сілезія, Татри гори, Тулуза, Фряги, Чехія, Шампань, Ядран.

Лексеми малярські інші: *bér* плата, *bérmunka* батрацька робота небезпека, *csekély* малий, *gajduk*, *halász* рибалка, *kárpótlás* відшкодування збитків, *карха* посада у дав. малярів, *kelepce* пастка, *kerekes* на колесах, *keresztény* християнин, *község* село, *likicsinyel* применшити, *nyári* літо, *ősvény* стежка, *rét* стежка, *sarc* данина, *sereg* військо, *sisek* шолом, *szabad* вільний, *szegét* помічник, *tej* молоко, *város* місто, *vészely*.

Арагон, середньовічне королівство у Піренеях – РОГАНЬ ХкЗ? та ін. (імовірний слід малярських наскоків Х ст. у Європі); див. II. *Рага*

Арелат, Нижньо-Бургундське королівство – ГОРИГЛЯДи Тр, ВІРЛЯ Жт; пор. Nořehledy Cz, г. VyHORLAT Sk (імовірний слід наскоків Х ст.)

Баварія, історична область на півдні Німеччини – БАВОРів Тр (імовірний слід малярських наскоків Х ст. у Європі), Бабурка Зп? (див. III. *Бабур*)

баджкард а букв. 'башкири', арабська назва малярів [Плетнева 1976, 63] – Клугино-БАШКИРівка Хк, БАКШАРівка Хк?, БАЧКУРине Чк?

bér мад 'плата' + *ludas* 'винний' – БЕР.ЛЮТине Чк

bérmunka мад 'батрацька робота' – БАРВІНКОШ Зк, БАРВІНкове Вн, Жт, См, Тр, Хк, Хм, Чг, -щина Пл, -ОК Вл, Дп2, Зп, Хс, Чк

Беч, *Becz*, мад 'Відень' – БЕЧеве Пл, -аль Рв; БИЧева Жт, -ки Кв, -ківці Тр

Бодрог, *Bodrog*, р. у Закарпатті, Словаччині й Угорщині [Kiss, 114–115] – БІДРЯГи Хк

Bulcsu, ст. *Bulcu*, угорс. князь Арпадид – БУЛУКи Пл?

Бургундія, середньовічне королівство у Центральній Франції – БУРГУНка Хс? (імовірний

слід малярських наскоків Х ст. у Європі)

város мад 'місто' – ойконіми з основою **Вар-** можуть бути слідом цього слова: *Варниця*, *Пустоварня* (пор. *Пустогород*), *Переорки* (імовірно, від *Пере-варки, – за аналогією до назви київського району Пріорка, який у ХІХ ст. звався *Преварка* [Baedeker, 388a, Karte])

вегера ст. угорець?, пор. [ЕСУМ, I, 343] – ВЕГЕРівка См і прізви. ВЕГЕРа, ВИГУРичі Вл?, ВИГУРівщина Кв?; р. СтриВІГОР Лв (див. *Остригом*)

vészely мад 'небезпека', *vészelyes* 'небезпечний' < *vész* 'епідемія' – ВЕСЕЛе 94 назви, -ещь Хм, ВЕСЕЛий Степ Дц, Хм...

гайдук < мад *hajdu*, солдат надвірної сторожі [ЕСУМ, I, 453] – ГАЙДУКове См, ГАЙДУчина Лв, ГАЙДОШ Зк

halász мад 'рибалка' – ГАЛАСи (ГАЛАСі) Лв, БудиГОЛОШ Лв, ГОЛОСКів ІФ, Хм2, -кове Мк, -ковичі Лв, -іівський Ліс Кв

Германія, *Germania*, середньовічна назва групи князівств на теренах сучасної Німеччини – ГЕРМАНівка Хк, ГРМАНка Чг? (імовірний слід малярських наскоків Х ст. у Європі)

Геза, угорс. князь Арпадид – **ГЕЗІ**вка См, ГІЗІвщина Жт
Дебречин, Debrecen – ДОБРОчин Лв, -син Лв, -жанове Од, -жанівка Мк?
Драва п Дунаю – ДРАВці Зк

Езелех, Ёцэлех угорс. князь Арпадид – **ЗЕЛЕК**івка Лг
Слех, Їэлех угорс. князь Арпадид – **ЄЛИХ**овичі Лв

Калі, Καλή угорс. князь / або Калі каз., Алі – КАЛлів Зк, -уш ІФ, Пере-КАЛЛЯ Рв, Пере-
КАЛІ Рв, ПереКАЛКИ Лв, ПоКАЛІв Жт, ПоКАЛІяне Хк
kárpótlás мад 'відшкодування збитків, компенсація' – **КАРПОВТЛІШ** Зк

карха, кархѣс г посада у дав. мадярів [КБ] – **КАРХ**івка Чг; **КОРШ**ів Вл, ІФ, Рв, -овець Вл, -илівка Тр, -илів Тр, -аки Чг, -ачина См; **КОРЖ**еве Кг, -иха Вн, Пл, -і Кв, См, -ів Вн, -івка Вн, Кв, ПлЗ, Хм, -івці Хм, -ківці Тр, -ова Тр, Чк, -ова Слобода Чк, -овий Кут Чк; **КОРЧ**ак Жт?, -аківка См, -ани См, -ев'я Чк, -ик Хм, -ин Лв2, Рв, -ине Мк, -і Кв, -івка Жт4, Лв3, Хм2, -івці Чв, -ів'я Рв, -унок ІФ, Лв, Тр, -увате Кв; прізви. Корш (див. III. *Корязь*, IV. *хардж*)

Карцаг, Карсаг місто в Угорщині – **КОРЧАК** Жт, -івка См, **КОРСАК**івка Лг
kelence мад 'пастка, западня' – **ХЛЕПЧА** Кв, пор. неподалік Западнка

kerekes мад на колесах, з колесом < kerék колесо – Волиця **КЕРЕКЕШ**ина Хм, **КЕРЕЦЬ**-ки Зк, **ЧЕРЕЦЬ**ке Чг?, **КИРИК**івка См?, **ЧИРК**івка Пл?, **КИРИЧ**аї Пл, -кове Дп
keresztény мад християнин – **КЕРСТЕН**ці Чв (пор. Хрещатик См2, Чк, Чв, Хрещате Пл, Хк, Чг, Хрестище Дц, Хк, Хрестівка Хс)

Кордова, Córdoba ісп., столиця арабського емірату від 756 р. і блисучого халіфату у X–XI ст. – **КОРДУБА**нове Пл, **КУРДИБА**нівка Тр, прізви. Кордуба (імовірний слід мадярських наскоків X ст. у Європі); див. IV. *Кордоба*

község мад 'село' – **КОЖУХ**івка Вн, Жт, Кв, -ів Вн, **КОЖУШ**ки Жт

Курсан, угорс. князь Арпадид – **КИРСА**нове Хк, -івка Км

Лаба р. – **ЛОБА**чі Пл, -ачів Кв, -ачівка Лг, -ківка См, -кова Балка Пл, -ачеве Лг, -урі Пл, -ріївка Мк, -анівка Дц, Хк2, -асове Лг (імовірний слід мадярських наскоків X ст. у Європі)

likicsinyel мад 'применшити' – **ЛЕКЕЧ**і Чв

Ліундика мад Лебедія Lebedia, угорс. князь Арпадид – **ЛЕВОНД**івка См, **ЛЕВЕНТ**ова Тр?, **ЛЕВЕНЦ**івка Пл2?, **ЛЕВАНД**івка Лв

мадяр(у), magyar – **МОДЬОРОШ** Зк, р. **МАДЖАР**ка, -очка Пл [Стрижак 1963, 29], **МОЖАРИ** Жт, **МАЖАРИ** Дп, -ка Хк, **МАЗЯР**ка Лв, **МАКАР**евичі Вл, -енки Пл, -иха Кв, Хк, -ів Кв, -івка 11 назв, -івщина Пл, -ове Лг, Зк, Мк, Од, Хк, Хм, -тетине Лг, -цівка Пл; **МОКРА** Зк, -іївщина Пл, -іївка Пл, -яни Лв, пор. **МОЧЕРА**ди ! Лв; **МОКЛЯ**ки Жт, Чг

Наварра, середньовічне королівство у Піренеях – **НАВАРІ**я Лв (імовірний слід мадярських наскоків X ст.)

német мад німець – **НЕМИЧ**инці Хм (імовірний слід мадярських наскоків X ст.) (пор. кельтс. *неметон*)

nyári мад літо / або nyárfas мад. < nyár тополине [Kiss, 470] – **НЯРОШ ГОРОНДА** Зк (goromba мад. груба, брутальна людина)

Одра, р. – **ОДРИНКА** Хк, -и Рв та ін. (імовірний слід наскоків X ст.)

oláh мад 'волох', olasz 'італієць' – **ОВЛАШ**і См, **ОВЛОЧ**ин Вл

оногур (> hungar угри), десять огурів [Баскаков 1987, 37] – див. *Огур, угри*

Остригом, слов. назва м. *Esztergom* [АИСВ, 13 (карта 11)], резиденції першої мадярс. династії Арпадидів; до появи мадярів в Естергомі була найдальша на схід фортеця Карла Великого, звана Österringen 'східний круглик' [Robert, II, 603] – **ОСТРЕНЬКЕ** ! Хк, **ОСТРІЙ**ки Кв, **ОСТРИН**я ІФ, **ОСТРИК**івка Зп, -иця Чв, -ЕЦЬ ІФ, Тр, Чк, -ІВ Рв, -ОГ Рв, -ОЖани Чк, -ОЖець Лв, Рв, -ОЖок Жт, -ОУШки См, -а Чв, -ів 15 назв, -івець ІФ, Тр, Чк, -івка Дп, Кг, Мк, Од, -івщина Хк, -ів'я Вл, **ОСТЕР** Чг; **СТРИГ**ани Хм, -анка Лв, -анці ІФ, Лв, -альня Зк (Естергом – центр католицизму, резиденція кардинала, Примаса Угорщини); **СТРИЙ** (іст. Strug) Лв, -Єва Жт, -Івка Тр, **СТРИЖ**аків Вн2, -авка Вн, Кв, -івка Жт 2, -івщина Пл, прізви. Стрижак; тоді назва р. **СТРИВІГОР** Лв < стри + вегор- 'Естергом угорський', а її польс. синонім, виходить, має те саме значення – Strwiąż < Stry + więgrz

ősvény мад 'стежка' – ур. **ОШМАНЬ** у с. Клишки См, ШМАНЬківці Тр2? (див. І. Ешмун)
Париж, Paris – **ПАРИЗЬ**ке Хк, **ПАРИШ**ів Кв, -ків Кв, -еве Хс, Паріівка Вн2? (імовірний
 слід мадярських наскоків Х ст. у Європі)

Rakoçi, Rakoci, Rákóczi рід угорських магнатів – **РАКОШ** Зк, -ин Зк, **РАКУЖА** Чг,
 -**РАКУТ**и Чг? (див. І. *Rakotic*)

raç, мад назва сербів – **РАЦ**еве Чк, РАЦинська Дача Мк, **РАЧ**ин Вл, Рв,
 -инці Хм, -івка Хс, -ки Жт, Кв, **РАК**и См, -ів ІФ, -івка Кв, Хк2, Хс, -ів Ліс Вл, -івчик
 ІФ, -івщина Жт, -обовти Лв, -ова Вн, -ова Січ См, -ове Дп2, Зк2, Лв, Мк, -овець ІФ2,
 Лв, Тр2, -овичі Жт, -овище Лв, -улове Од (нар. етимол. від Дракули?), -ша Дц?, -шівка
 Дп

rét мад 'лука' – **РЕТЬ** л Десни См = *Peum?*

szabad мад вільний, свобідний – **САБАДАШ** Чк, САБАДАШеве Кг, САБАДАШів Пл;
 прізви. Сабадаш

Savoia, приальпійський район Франції – **САВОЙ**ське См2 (назви в Україні – імовірний
 слід мадярських наскоків Х ст. у Європі)

Samou, Szamos р. – **САМУ**шин Чв, -усівка Пл, -чики Хм, -чинці Вн, Хм

szegét мад помічник – **СЕГЕ**Динці Чк і прізви. Сегеда

Szeterenyi угорс. прізвище – **СЕМЕР**енки Кг, Пл, -еньки См, -инка Дп, -инське Вл

Silesia – **СЕЛЕ**Зенівка Кв, СЛЮЗиха Пл (імовірний слід наскоків Х ст.)

Tatru – **ТЯТРИ** Од (імовірний слід мадярських наскоків Х ст.)

Tevélis, Теѳѳѳ угорс. князь Арпадид – **ЧЕВЕЛЬ** Вл, ЧЕВЕЛЬча Пл, ЧЕВЕЛичі Вл

teij мад молоко, імовірний слід по кельтах-галатах [Тищенко 2008₁, 183] – **ТЕЙ**сарів Лв?

Термаксу, Термацѳѳ угорський князь Арпадид – **ТЕРМАХ**івка ? Кв

Tisa, Tisza р. – **ТИС**ів ІФ, -овець Лв, Чв, -овиця Лв, -янка Зк

tot, tót мад назва слов'ян – **ТОТ**чине Пл

Тулуза, герцогство на півдні Франції, до XI ст. васал королівства Арагон – **ТУЛУШ**ка См?
 (імовірний слід мадярських наскоків Х ст.)

угри – **УГ**ри Лв, УГРоїди См, **УГРИНЬ** Тр, -ів Вл, Тр, ІФ, -ичі Вл, **УГРИНЬ**ківці Тр,
ГРИНЬківці Тр, -чуки Лв, -ківка Хк, -ків ІФ, -ки Жт, Пл, Тр, **ГРИ**Нева Хм, -енки Вн,
 -ів Лв, -ів Яр Хк, -івка ІФ, Пл2, См, -івці Жт, ІФ, -ківці Тр, -цеве См, -ців Ріг Хк, -чук
 Хм, -чуки Лв, -ява ІФ, -ячка Чв; **ГРИ**нченкове См; **ГРУ**ники Зк, -івка См, **ГРУНЬ**
 См2, -ка См, -ки См; ще с. Унгар-Найман Км [Бушаков, 155]; з аланським
 -л-замість -р- (підкреслено збіги формантів): **ГЛИ**Ненка Чг, -ець Лв, -иці Лв, -иця Жт,
 Чв, -ище Хк, -івці Жт, -ка Дц, Кв, -ки ІФ, Рв, -на Тр, -не Лв, Рв, -ники Хм, -ськ Вн, Кг,
 Рв, См, -ське 7 назв, -ча Чк, -чуки Тр, -щина Чг, -янець Вн, -яни Лв, -янка Вн, Вл

Фряги, Франція – **ФРУЗИ**нівка Кв (імовірний слід мадярських наскоків Х ст. у Європі)

csékely мад 'малий' – **ЧЕЧЕ**Лівка Вн, -ьник Вн, Хм, -еве Пл, -іівка Кг, прізви. Чечель;
 пор. г. Цюшюль Км

Чехія – **ЧЕХ**и Хм, -ів Тр, -івка Чк, -івці Жт, -івщина Вл, -ова Жт, ІФ (частина назв від цієї
 основи в Україні можуть бути слідом по мадярських наскоках у Європі в Х ст.)

Шампань – **ШАМПА**НІЯ Чг (імовірний слід мадярських наскоків Х ст. у Європі)

sarc мад 'данина, контрибуція' – **ЩОРС**івка Пл і прізви. Щорс

sereg мад 'військо' – **ШЕРШЕ**Нівка Тр?, -ці Од, **ШЕРШ**ні Вн2, Жт?, -нівка Пл (див. ІІ.
Ксеркс)

sisek мад 'шолом' – **ШИШАК**и Пл

Ядран, серб. Адриатичне море – р. **ЯТРА**НЬ Чк, Кг; с. **ЯТРА**Нівка Чк (імовірний слід ма-
 дярських наскоків Х ст. у Європі)

Ясберень, Jaszbereny 'яси-берендеї' (назва міста в Угорщині) – **ЯЖБЕРЕНЬ** Жт

ЛІТЕРАТУРА

- Архів Коша Нової Запорозької Січі. Опис справ 1713–1776.** Київ, 1994. (Люб'язно удоступнила О.Ф. Сергієнко.)
- АТП – Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ.** Київ, 1973.
- Баранов Х.К. Арабско-русский словарь:* В 2 т. Москва, 1970.
- Бушаков В.А. Лексичний склад історичної топонімії Криму.* Київ, 2003.
- ВИ – Всемирная история:** В 10 т. Москва, 1955–1970.
- Волкова Н.Г. Этнический состав населения Северного Кавказа в XVIII – начале XX века.* Москва, 1974.
- Гафуров А. Лев и Кипарис. О восточных именах.* Москва, 1971.
- Гафуров А. Имя и история.* Москва, 1987.
- Грінченко Б. Словарь української мови:* В 4 т. Київ, 1907–1909.
- Гулиева Л.Г. О названиях реки Кубань // Топонимия Востока. Исследования и материалы.* Москва, 1969.
- ЕСПР – Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі /** Відп. ред. О.С. Стрижак. Київ, 1985.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови:** В 7 т. Київ, 1982–2006.
- КБ – Константин Багрянородный. Об управлении империей.** Москва, 1990.
- Климов Г.А. Этимологический словарь картвельских языков.* Москва, 1964.
- Нерознак В.П. Названия древнерусских городов.* Москва, 1983.
- Плетнева С.А. Хазары.* Москва, 1976.
- Попов А.И. К изучению гидронимии Украины // Питання гідронімії.* Київ, 1971.
- Поспелов Е.М. Географические названия мира. Топонимический словарь.* Москва, 2002.
- Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии.* Біла Церква, 2007. (Перевидання книги 1863 р.; люб'язно удоступнила Н.О. Галич.)
- ПРС – Персидско-русский словарь:** В 2 т. / Ред. Ю.А. Рубинчик. Москва, 1970.
- СГУ – Словник гідронімів України.** Київ, 1979.
- СМУ – Словник мікрогідронімів України.** Київ, 2004.
- Страбон. География в семнадцати книгах.* Москва, 2004.
- Стрижак О.С. Назви річок Полтавщини.* Київ, 1963. (Люб'язно удоступнив П.О. Селігей.)
- Тищенко К. Італія і Україна: тисячолітні етномовні контакти.* Київ, 2009₁.
- Тищенко К. Етномовна історія прадавньої України.* Київ, 2008₁.
- Тищенко К. Арабський пласт топонімії України.* Київ, 2008₂.
- Тищенко К.М. Араби на Півночі // Східний світ.* № 1, 2009₁.
- Тищенко К.М. Мадярський пласт у топонімії України: імена Арпадидів // Східний світ.* № 4, 2007.
- УКМЕ – Українське козацтво. Мала енциклопедія.** Київ – Запоріжжя, 2002.
- Фасмер М. Этимологический словарь русского языка:* В 4 т. Москва, 1964–1973.
- Шагиров А.К. Этимологический словарь адыгских (черкесских) языков:* В 2 т. Москва, 1977.
- Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків:* У 3 т. Київ, 1990.
- Baedeker K. Russland. Handbuch für Reisende.* Leipzig, 1892.
- Encarta – Microsoft Encarta Interactive World Atlas 2000.**
- Kiss L. Földrajzi nevek etimológiai szótára.* Budapest, 1980.
- Platts J.T. A Dictionary of Urdû, Classical Hindî and English.* London, 1884.
- Trousset – Nouveau Dictionnaire encyclopédique universel illustré:** En 5 vols. / Dir. J. Trousset. Paris, [après 1881].
- Tryjarski E. Les religions des Petchenègues // Traditions religieuses et para-religieuses des peuples altaïques.* Paris: PUF, 1972. (Люб'язно удоступнив Р.С. Захарченко.)
- WAD WAD – Wörterbuch Albanisch-Deutsch/** O.Buchholz u. a. Leipzig, 1977.